

Creatieve Industrie in Sittard-Geleen

Inventarisatie en Analyse

Olaf Koops (NEO Observatory)
Paul Rutten (Paul Rutten Onderzoek)

Haarlem/Rotterdam, juni 2016

Samenvatting

Dit rapport brengt de structuur en ontwikkeling van de creatieve industrie en de ICT sector in Sittard-Geleen in kaart. Bovendien wordt het belang van beide sectoren vergeleken met dat in een aantal andere Limburgse steden (Maastricht, Heerlen, Roermond en Venlo) en in de provincie als geheel. De studie mondt uit in een aantal beleidsadviezen gericht op de versterking en benutting van de kracht van, in het bijzonder de creatieve industrie.

Structuur en ontwikkeling van creatieve industrie en ICT

In Sittard-Geleen is de creatieve industrie, met bijna twaalfhonderd banen, verantwoordelijk voor 2,4 procent van de werkgelegenheid. ICT is dat voor bijna 2,1 procent, ruim duizend banen. Daarmee ligt het belang van beide sectoren onder het landelijke gemiddeld. De ontwikkeling van het aantal banen in de creatieve industrie verloopt in de periode 2004-2014 voorspoediger dan in de gehele economie van Sittard-Geleen. Dat geldt in het bijzonder voor de eerste vijf jaar van die periode. Het aantal banen in de creatieve industrie groeit, terwijl de economie als geheel krimpt. De sector ICT presteert slechter dan de overall economie. Het aandeel van de bedrijven in creatieve industrie en ICT is groter dan hun aandeel in de banen in Sittard-Geleen. 7,5 procent is een creatieve industrie bedrijf en 4,2 procent behoort tot de ICT. De gemiddelde bedrijfsomvang in zowel ICT, maar vooral creatieve industrie is aanzienlijk kleiner dan het gemiddelde in de gehele economie van Sittard-Geleen. Er is sprake van schaalverkleining. Die zet zich in het bijzonder in de creatieve industrie door. Dat is een beeld dat zich ook landelijk aftekent.

Binnen de creatieve industrie groeien zowel de deelsector kunsten en erfgoed als creatief zakelijke dienstverlening. Binnen de eerste deelsector, verantwoordelijk voor ruim 360 banen in 2014, groeit het aantal banen in de kunstdisciplines, terwijl cultureel erfgoed een lichte daling laat zien. Binnen de tweede deelsector, die ruim 390 banen telt in 2014, laat vormgeving en ontwerp (inclusief architectuur) een grillige ontwikkeling zien. In 2004-2008 is er sprake van een stevige groei, terwijl de bedrijfstak in de jaren 2009-2014 licht krimpt. Overall groeit de deelsector in de periode 2004-2014. Communicatie en informatie, laat in Sittard-Geleen een gestage groei zien en is de belangrijkste tak binnen de creatief zakelijke dienstverlening. Binnen de media- en entertainmentindustrie, die met ruim 435 banen de grootste deelsector van de creatieve industrie vormt, leggen de persmedia met ruim 340 banen, het meeste gewicht in de schaal. De persmedia vormen een belangrijke specialisatie van Sittard-Geleen. Daarbinnen en binnen de gehele deelsector media- en entertainment is echter een behoorlijke krimp waarneembaar, een trend die ook landelijk en internationaal geldt.

Binnen ICT laat de deelsector diensten, goed voor 695 banen in 2014, in de jaren 2000-2014 nog behoorlijke tijd groei zien, met 2011 als topjaar. Daarna volgt krimp. Die mondt uiteindelijk uit in een min van twintig procent in 2014 ten opzichte van 2004. De deelsector ICT hardware, goed voor ruim 326 banen in 2014, is in de hier onderzochte periode met zestig procent gekrompen, vooral door de krimp in de jaren 2004-2008. Toch geldt ICT hardware voor Sittard-Geleen als een specialisatie; de deelsector is van bovengemiddeld belang in de stedelijke economie.

Zowel de gemiddelde als de absolute toegevoegde waarde die door de sector ICT in Sittard-Geleen geproduceerd overtreft die van de creatieve industrie, ook al telt de ICT sector minder banen. Dat is een beeld dat overeenkomt met dat in de rest van het land. Met 2,1 procent van de banen genereert de ICT sector in Sittard-Geleen € 106 miljoen toegevoegde waarde (2,6 procent), terwijl de creatieve industrie met 2,4 procent verantwoordelijk is voor een toegevoegde

waarde van € 71 miljoen (1,8 procent), De producten en diensten van de creatieve industrie zijn minder schaalbaar dan die van de ICT sector, wat zich vertaalt in een kleinere arbeidsproductiviteit.

Sittard-Geleen vergeleken met andere steden

Zowel in absolute als relatieve zin legt de creatieve industrie in Maastricht, wat het aantal en aandeel van banen betreft, het grootste gewicht in de schaal van de steden in Limburg. Daarna volgen Sittard-Geleen en Venlo, Heerlen en Roermond. Het belang van de sector in Sittard-Geleen komt nagenoeg overeen met het gemiddelde van de vijf steden en van de provincie Limburg als geheel. De vijf genoemde Limburgse steden herbergen ruim de helft van de bijna dertien duizend Limburgse banen in de creatieve industrie.

Sittard-Geleen onderscheidt zich wezenlijk van de andere Limburgse steden door het belang van media en entertainment, in het bijzonder de perssector. De kracht van dat segment van de creatieve industrie zorgt ervoor dat die deelsector in Sittard-Geleen in absolute en relatieve zin het grootst is van de onderzochte steden. Van de 1.163 banen in de perssector in Limburg zijn er 452 te vinden bij de uitgeverijen van kranten in Sittard-Geleen. Dat is bijna 4 op de 10. Zoals eerder al opgemerkt gaan in de perssector in Sittard-Geleen banen verloren. In Maastricht valt het grote belang van kunsten en erfgoed op. Daarin laat de stad in de voorbije jaren sterke groei zien. De provinciehoofdstad is bovendien relatief sterk in vormgeving en ontwerp (inclusief architectuur). De ontwikkeling daarin stagneert echter.

Het aantal banen in de ICT sector in Limburg is nagenoeg gelijk aan die binnen de creatieve industrie. Na Maastricht tellen Venlo en Heerlen de meeste banen in ICT, gevolgd door Sittard-Geleen en Roermond. In Maastricht draait het volledig om diensten, terwijl Venlo een aanzienlijke positie in hardware heeft. Sittard heeft na Venlo de meeste banen in ICT hardware. ICT krimpt in alle vijf onderzochte steden in Limburg. ICT diensten in Venlo vormt een uitzondering.

Beleidsaanbevelingen

Uit het onderzoek resulteert een drietal beleidsroutes voor Sittard-Geleen dat in combinatie met elkaar, een lokaal creatieve industrie beleid kan vormen.

Sittard-Geleen kent een duidelijke specialisatie binnen de creatieve industrie in de persmedia, in het bijzonder de dagbladuitgeverij. De pers die in Sittard-Geleen sterk is vertegenwoordigd heeft een provinciale functie. De terugloop in de werkgelegenheid daarbinnen laat zien dat deze sector, onder meer als gevolg van digitalisering, in transitie is. In de bedrijfstak geldt de overtuiging dat innovatie de manier is om op hierop in te spelen. De grenzen tussen traditionele media vervagen ten gunste van een breed digitaal of cross mediaal speelveld waar zich tal van nieuwe spelers vanuit andere sectoren melden en waar nieuwe, innovatieve diensten ontstaan. Dat vraagt om innovatie. Er is, vanuit dat perspectief voldoende reden om daar in Sittard-Geleen invulling aan te geven, mogelijk in samenwerking met kennis- en onderwijsinstellingen in de regio en daarbuiten. In het project Media Valley wordt deze uitdaging opgepakt.

Als tweede route geldt investering in de kracht van kunst, cultuur en erfgoed voor stedelijke ontwikkeling. Die kan meer en beter benut worden en resulteert mogelijk in een positieve *spin off* voor creatieve bedrijvigheid, binnenstad én economie. Kunst en cultuur maken de stad interessant en trekken bewoners en bezoekers aan, wat zorgt voor vitaliteit van bijvoorbeeld horeca en detailhandel. Tegelijkertijd bindt het articuleren van een eigen culturele identiteit

burgers aan de stad. Daarbij gaat het zowel om materiële als immateriële cultuur, om geschiedenis en traditie, maar zeker ook om vernieuwende en grensverleggende vormen van cultuur die nu ontstaan. Deze investeringen hebben op hun beurt een aanjagend effect op de lokale creatieve bedrijvigheid in stad en regio omdat zij vaak toeleveren aan de kunst, cultuur en erfgoed. Een dergelijke impuls kan bijdragen aan de versterking van de internationale positie van Sittard-Geleen en daarmee een verbreding van de economische en culturele basis van culturele instellingen en culturele producties, onder andere door publieksverbreding.

In de derde route ligt de nadruk op de benutting van de creatieve en innovatieve kracht van de creatieve industrie voor de ontwikkeling van andere sectoren. De creatieve industrie kan dienen als een katalysator voor innovatie in de economie. Binnen de nationale en internationale discussies over de betekenis van de creatieve industrie en de rol van creatief scheppend talent daarbij, wordt vaak de nadruk gelegd op cross-overs. Die verwijzen naar een praktijk waarin vanuit de creatieve industrie, of meer algemeen door creatief scheppend talent, wordt samengewerkt met andere sectoren om vragen, mogelijkheden en maatschappelijk uitdagingen aan te pakken en innovatieve oplossingen te ontwikkelen. Vanuit die filosofie wordt momenteel in Nederland invulling gegeven aan cross-overs van creatieve industrie met de zorgsector, de energiesector, de maakindustrie en de detailhandel. Uitgaande van de omvang van sectoren in Sittard-Geleen liggen vooral kansen bij de zorg, de hoogwaardige dienstverlening en de industrie. Om de aansluiting van creatieve bedrijfstakken bij deze sectoren te realiseren is inzicht nodig in de wijze waarop innovatie in deze sectoren vorm en invulling krijgt. Ook is het de moeite waard om productieve combinaties aan te gaan met bedrijfstakken die in het bijzonder behoefte hebben aan innovatie. Dat geldt voor segmenten van de maakindustrie, maar ook voor binnenstedelijke winkels en winkelgebieden, waar de behoefte aan innovatie groot is. Ook daar kan gezocht worden naar een verbinding met creatieve bedrijven en creatief talent.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	6
1.1 Belang van de creatieve industrie	6
1.2 Onderzoek.....	7
1.3 Rapportage.....	8
2 Creatieve Industrie en ICT in Sittard-Geleen	9
2.1 Banen in de Creatieve industrie en ICT.....	9
2.1.1 Creatieve industrie.....	10
2.1.2 Informatie- en Communicatietechnologie.....	13
2.3 Toegevoegde Waarde.....	17
2.4 Conclusies en Samenvatting	18
3 Sittard-Geleen in regionale context	20
3.1 Creatieve Industrie en ICT.....	20
3.2 Creatieve Industrie	22
3.2 Informatie- en Communicatietechnologie	27
3.3 Conclusies en Samenvatting	30
4 Ontwikkelingskansen voor creatieve industrie in de regio.....	31
4.1 Innovatie in de mediasector.....	31
4.2 Kunst, cultuur en erfgoed in stedelijke ontwikkeling	32
4.3 Regionale economie en cross-overs.....	33
4.3 Conclusies en Samenvatting	37
Bijlagen	39
Bijlage 1: Definitie Creatieve Industrie op basis van SBI	39
Bijlage 2: Definitie ICT op basis van SBI	41

1. Inleiding

De gemeente Sittard-Geleen wil de komende jaren bijzondere aandacht besteden aan de ontwikkeling van de creatieve industrie. Voor de maatschappelijke, economische en culturele ontwikkeling in de gemeente en de kernen daarbinnen, biedt deze sector mogelijkheden. Om beleid gericht op mogelijke kansen te onderzoeken en vorm te geven wil de gemeente weten hoe de sector zich in de stad ontwikkelt, in het bijzonder in vergelijking met andere steden in de regio (Heerlen, Maastricht en Venlo), met de gehele provincie Limburg en in Nederland.

1.1 *Belang van de creatieve industrie*

De resultaten van de Monitor Creatieve Industrie, een tweejaarlijks onderzoek in opdracht van iMMovator Cross Media Network uit Hilversum, laten zien dat de creatieve industrie in de afgelopen tien jaar een sterke groei heeft doorgemaakt¹. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat de economische en maatschappelijke waarde van de creatieve industrie niet louter zit in de groei van de sector, uitgedrukt in werkgelegenheid en toegevoegde waarde. Ook de hefboomwerking van de creatieve industrie richting economie en maatschappij is van belang. Zo is hij door zijn creatieve impulsen richting andere sectoren en domeinen, van waarde voor maatschappelijke innovatie en zorgt hij voor een aantrekkelijk creatief klimaat in steden. Dat bevordert positieve sociale en economische ontwikkeling.

Benutting van de kracht van de creatieve industrie vraagt om samenwerking over sectoren heen, om nieuwe coalities en combinaties. Bovendien komt de waarde van creativiteit niet louter tot uiting in de samenwerking van de creatieve industrie bedrijven met andere segmenten van economie en samenleving, maar ook door de optimale benutting van de competenties en vaardigheden van creatieve professionals binnen de samenleving. Daarbij is het niet van belang of ze bij een bedrijf uit de creatieve industrie in dienst zijn, als zzp'er worden ingehuurd of in dienst zijn van bedrijven of instanties die niet tot de creatieve industrie gerekend worden, van retailbedrijven, tot maakindustrie en logistiek. Zo blijkt dat twee derde van de ontwerpers in Nederland niet in de creatieve industrie werkt, maar in andere sectoren en domeinen². Daarmee komen ook de opleidingen die zorgen voor ontwikkeling van jonge creatieve professionals als belangrijke spelers in beeld. Ze kunnen ervoor zorgen dat de creatieve input in innovatieprocessen beter vorm krijgt. Cross-overs vanuit de creatieve industrie of door de inzet van creatief scheppende professionals buiten de creatieve sector kunnen leiden tot nieuwe inzichten en oplossingen en vormen kiemen voor innovatie. Het gaat dan vaak om nieuwe combinaties van disciplines en inzichten die via een nieuwe invalshoek komen tot originele oplossingen van complexe vraagstukken³.

De ontwikkeling van de creatieve industrie als sector is nauw verbonden met die van informatie- en communicatie technologie. Dat is terug te voeren op het immateriële karakter van de

---

¹ De Monitor Creatieve Industrie heette voorheen Cross Media Monitor en is een co-productie van Stichting Immovator, Paul Rutten Onderzoek en TNO. Zie: <http://immovator.nl/monitor-creatieve-industrie> [Paul Rutten, Olaf Koops & Frank Visser (2014). Monitor Creatieve Industrie 2014. Nederland, Media Valley en Top-10 steden. Hilversum: iMMovator Cross Media Network.

² Zie bijvoorbeeld: Paul Rutten (2014). Kracht van Verbeelding. Perspectieven op de Creatieve Industrie. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam Uitgeverij

³ Zie onder meer: Kees Dorst (2015). Frame Innovation. Create new thinking by design. Boston: MIT Press; Paul Rutten, Frank van Oort & Gerard Marlet (2011). Creative Industries as a Flywheel. Study Commissioned by Creative Amsterdam. Haarlem: Paul Rutten Onderzoek.

producten en diensten van de creatieve industrie. Het gaat om verbeelding, om informatie, om entertainment, maar ook om kunst of ontwerp. Deze informatieproducten en -diensten kunnen gemakkelijk via elektronische weg verspreid en gedeeld worden. Dat kan enorme schaalvoordelen opleveren, maar zorgt ook voor kwetsbaarheid omdat het intellectuele eigendom minder gemakkelijk te gelde gemaakt kan worden. De recente geschiedenis laat zien dat de creatieve industrie een belangrijke aanjager van innovatie en ontwikkeling in de ICT sector is en andersom. Bovendien gaan beide sectoren steeds vaker kongsi's met elkaar aan, waarbij ze bijna naadloos in elkaar overgaan: convergentie. We spreken in dat verband van de cross-media sector. Uit de nieuwe combinaties zijn onder meer social media ontstaan. De combinatie van nieuwe digitale formats en formules, verpakt in nieuwe concepten voor, creatieve diensten, hebben in de voorbije decennia geleid tot de snelle ontwikkeling van nieuwe multinationale bedrijven als Facebook, Apple, Amazon en Netflix. Behalve dat ze zich in een razend tempo hebben ontwikkeld, hebben ze ook de spelregels van de economie veranderd door de introductie van nieuwe business modellen die de spelregels in bestaande sectoren op hun kop zetten.

1.2 Onderzoek

De Gemeente Sittard-Geleen wil in de komende jaren de creatieve industrie en het creatief scheppend talent in stad en streek beter benutten voor haar economische en maatschappelijke ontwikkeling. Behalve voor de ontwikkeling van de aard en omvang van de sector in de voorbije jaren heeft zij ook belangstelling voor mogelijkheden van interacties en cross-overs met andere sectoren en domeinen, in het bijzonder de maakindustrie en de wereld van de sport. Het onderzoek dat we hier rapporteren gaat uit van de volgende vragen:

- 1. Wat is de economische betekenis van creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen en hoe heeft die zich in de periode 2004-2014 ontwikkeld?*
- 2. Wat is de economische betekenis en ontwikkeling van creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen in vergelijking met die in de belangrijkste andere steden in Limburg (Maastricht, Heerlen en Venlo), de provincie Limburg als geheel en Nederland?*
- 3. Welke zijn de kansrijke sectoren voor productieve en innovatieve samenwerking met de creatieve industrie in Sittard-Geleen en de provincie Limburg als geheel?*

Op basis van de methodiek die in de voorbije jaren ontwikkeld is binnen iMMovator's Cross Media Monitor en recent ook in de Monitor Creatieve Industrie 2014 worden bovengenoemde vragen beantwoord. Daarbinnen is een definitie van creatieve industrie en ICT ontwikkeld.

Binnen de creatieve industrie worden drie deelsectoren onderscheiden (kunsten en cultureel erfgoed, media- en entertainment industrie, creatieve zakelijke diensten) en daarbinnen in het totaal dertien domeinen. Daarbij gaat om (1) podiumkunsten, (2) scheppende kunsten, (3) cultureel erfgoed, (4) overig cultureel erfgoed, (5) radio en televisie, (6) persmedia, (7) film, (8) muziekindustrie, (9) boekenindustrie, (10) live entertainment, (11) gaming en overige uitgeverijen, (12) vormgeving en ontwerp en (13) communicatie en informatie.

Binnen de sector ICT worden twee deelsectoren onderscheiden, ICT hardware en ICT diensten, waarbinnen in het totaal zes domeinen worden onderscheiden. Daarbij gaat het om (1)

drukkerijen en reproductie, (2) telecommunicatie, (3) software, (4) facilitaire ICT diensten, (5) Vervaardiging ICT hardware en (6) Installatie, verhuur en reparatie van ICT hardware.

Uitgangspunt voor de analyse vormen de gegevens uit het LISA werkgelegenheidsbestand, waar het Bedrijvenregister Limburg onderdeel van is. Voor de toegevoegde waarde worden de gegevens verrijkt met die uit de Nationale Rekeningen van het CBS.

Dit onderzoek bouwt voort op eenzelfde soort onderzoek dat in 2005 door TNO werd uitgevoerd. Toen ging het om een onderzoek naar de stand van de creatieve industrie in de Tripool; Maastricht, Heerlen en Sittard-Geleen⁴. Aanleiding was de vraag welke toekomstige rol de creatieve industrie zou kunnen spelen in de economie van de Tripool, waar destijds veel traditionele bedrijvigheid de regio de rug toekeerde. De belangrijkste conclusies was toen dat de creatieve industrie niet de omvang heeft dat zij in de toekomst tot belangrijke pijler van de economie van de Tripool kan uitgroeien. Er is echter wel sprake van een groot aantal sterke punten die binnen het stedennetwerk in een breder verband van economisch, cultureel, maatschappelijk en ruimtelijk beleid van waarde kunnen zijn voor de Tripool, zo werd ruim tien jaar geleden vastgesteld.

1.3   *Rapportage*

In het volgende hoofdstuk geven we inzicht in de stand van creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen in 2014 en schetsen we de ontwikkeling sinds 2014. In hoofdstuk 2 komen de ontwikkelingen in Sittard-Geleen in relatie tot de ontwikkeling in Maastricht, Heerlen, Roermond en Venlo aan bod en plaatsen we de trends in Sittard-Geleen in relatie tot de ontwikkelingen in de gehele provincie Limburg en die in Nederland. Hoofdstuk 3 plaatst de creatieve industrie en de ICT sector binnen de bredere economische structuur van Sittard-Geleen en geeft aan waar ontwikkelingskansen liggen. In Hoofdstuk 4 worden de beleidsaanbevelingen geformuleerd.

Ieder hoofdstuk kent een paragraaf conclusies en samenhang aan het einde, met uitzondering van dit introductiehoofdstuk.

---

⁴ Paul Rutten, Walter Manshanden, Gabriela Bodea en Wouter Jonkhoff (2005), De Creatieve Industrie in de Zuidelijke Tripool Maastricht, Heerlen, Sittard-Geleen. Delft: TNO Informatie- en Communicatietechnologie onder meer beschikbaar via: http://www.onderzoeksbanklimburg.nl/download_rapport.php?id=678

2 Creatieve Industrie en ICT in Sittard-Geleen

In dit hoofdstuk schetsen we de situatie en ontwikkeling van de creatieve industrie en de ICT sector in Sittard-Geleen en laten we de onderliggende patronen in deelsectoren en domeinen daarbinnen zien.

2.1 Banen in de Creatieve industrie en ICT

Met bijna twaalfhonderd banen is de creatieve industrie verantwoordelijk voor 2,4 procent van de werkgelegenheid in Sittard-Geleen. ICT is dat voor bijna 2,1 procent. De totale cross media sector, creatieve industrie en ICT, is daarmee verantwoordelijk voor 4,5 procent van de banen.

De ontwikkeling van het aantal banen in de creatieve industrie in Sittard-Geleen laat in de periode 2000-2014 een markant patroon zien. Ze steekt met een plus van 0,7 procent over die periode positief af tegen de ontwikkeling in de gehele stedelijke economie. Die laat over die periode een krimp van een procent zien. De groei in de creatieve industrie in de laatste vijf jaar (2009-2014) is echter aanmerkelijk minder (0,2 procent) dan over de gehele periode, maar steekt nog steeds positief af tegen de algemene economische ontwikkeling in Sittard-Geleen (-1,4 procent) in diezelfde periode.

Over de jaren 2004 tot en met 2014 laten de deelsectoren kunst en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening een respectabele groei zien, terwijl de media- en entertainmentsector krimpt. Overigens blijkt dat de groei in de creatieve zakelijke dienstverlening vooral in de periode 2004-2008 haar beslag heeft gekregen. Vanaf 2008 blijft het aantal banen in die deelsector nagenoeg gelijk. De deelsector kunsten en cultureel erfgoed groeit gestaag door. Het is de vraag in hoeverre in dat segment de landelijke cultuurbezuinigingen vanaf 2014 voor stagnatie of wellicht krimp gaan zorgen⁵.

Tabel 1 Aantal banen in 2014 en banenontwikkeling 2004-2014 in de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen

	Banen 2014	Groei 2004-2014 (in aantallen)	Groei 2004-2014 (% per jaar)	Groei 2009-2014 (in aantallen)	Groei 2009-2014 (in % per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	363	114	3.8%	52	3.1%
Media en entertainmentindustrie	436	-175	-3.3%	-51	-2.2%
Creatieve zakelijke dienstverlening	394	146	4.7%	8	0.4%
Creatieve industrie	1.193	85	0.7%	9	0.2%
Diensten	695	-202	-2.5%	-390	-8.5%
Hardware	327	-561	-9.5%	-76	-4.1%
ICT	1.022	-763	-5.4%	-466	-7.2%
Creatieve industrie en ICT	2.215	-678	-2.6%	-457	-3.7%
Totale economie	49.533	-5.375	-1.0%	-3.690	-1.4%

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

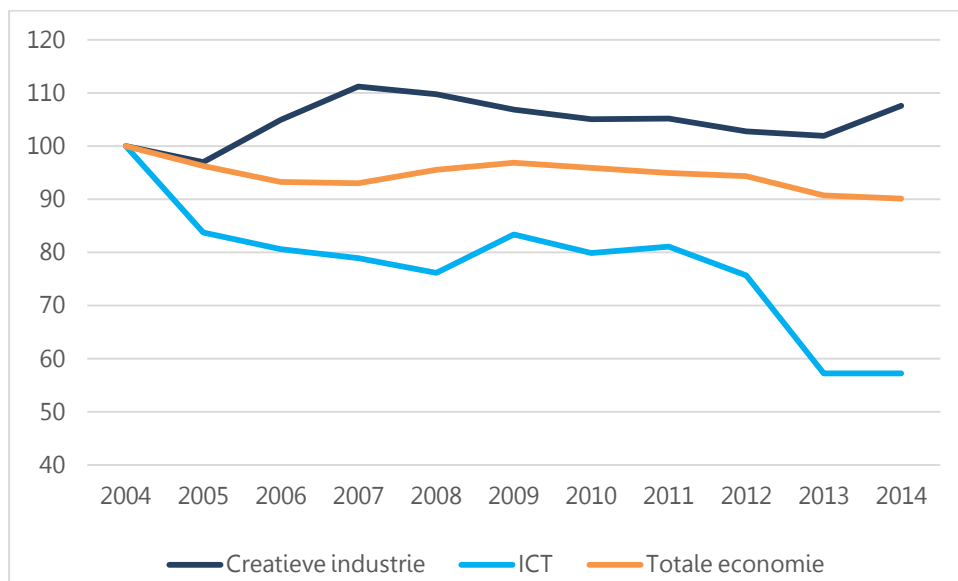
Voor de sector ICT ziet de banenontwikkeling in Sittard-Geleen er ronduit slecht uit. De sector is in 2014 met ruim duizend banen kleiner dan de creatieve industrie die er bijna twaalfhonderd

⁵ SER & Raad voor Cultuur (2015). Verkenning Arbeidsmarkt Cultuursector: Den Haag: SER en Raad voor Cultuur.

telt. De ICT sector heeft over de periode 2000-2014 maar liefst 466 banen ingeleverd, een krimp van een derde. In de eerste helft van die periode zijn vooral in ICT hardware veel banen verdwenen, in de tweede periode geldt dat voor ICT diensten. ICT ontwikkelt zich daarmee aanzienlijk negatiever dan de gehele economie van Sittard-Geleen.

Figuur 1 laat zien dat de creatieve industrie zich positiever ontwikkelt dan de gehele economie van Sittard-Geleen. Dit is vooral het gevolg van de positieve trend in kunsten en erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. ICT ontwikkelt zich aanmerkelijk negatiever dan de gehele economie, in het bijzonder in de periode 2011-2013.

Figuur 1 Banenontwikkeling 2004-2014 in de creatieve industrie, ICT en totale economie in Sittard-Geleen (2004=100)

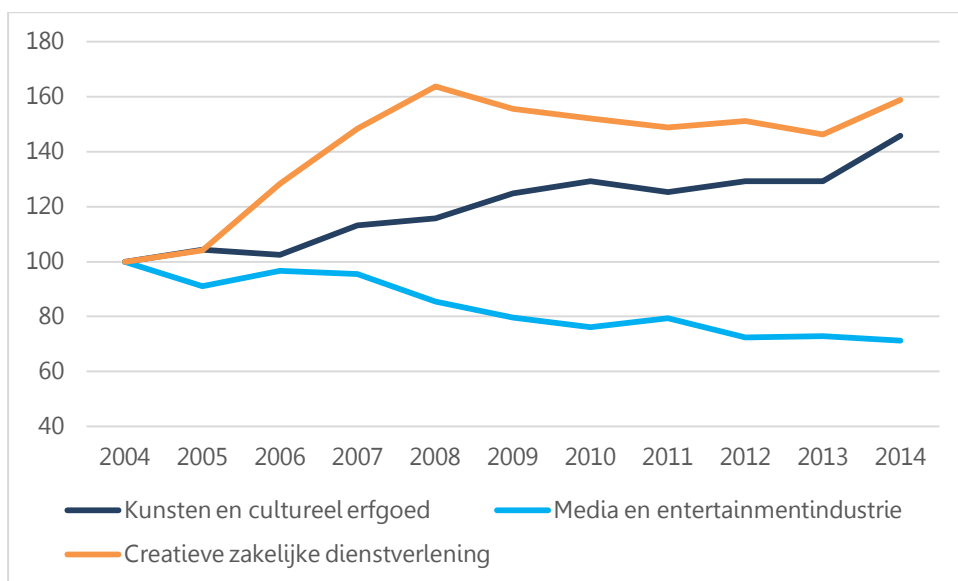

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

2.1.1 Creatieve industrie

De verbijzondering van de ontwikkeling binnen de creatieve industrie in figuur 2, onderstreept dat de relatief positieve ontwikkeling van de creatieve industrie in Sittard-Geleen het gevolg is van ontwikkelingen in kunsten en erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. Opmerkelijk is de opmerkelijke positieve draai in 2013-2014. Het topjaar voor de creatieve zakelijke dienstverlening is 2008. Daarna treedt een gestage daling in met 2014 als keerpunt. De deelsector is in dat jaar weer bijna terug op het niveau van 2008.

Figuur 2 *Banenontwikkeling 2004-2014 in de deelsectoren van de creatieve industrie in Sittard-Geleen (2004=100)*

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Tabel 2 vat de stand en de ontwikkeling van de creatieve industrie op het niveau van deelsectoren en domeinen daarbinnen samen. Opvallend binnen de deelsector kunsten en erfgoed is dat de groei daarbinnen vooral in de kunstdisciplines is gerealiseerd. Binnen de media- en entertainmentindustrie zijn het vooral de banen in de persmedia die gewicht in de schaal leggen. Echter juist daar zijn in de voorbije tien jaar 190 banen verdwenen. Binnen de creatieve zakelijke dienstverlening valt de grillige ontwikkeling van vormgeving en ontwerp (inclusief architectuur) op. Over de gehele periode gerekend stellen we een groei van bijna elf procent vast, terwijl in de laatste vijf jaar sprake is van een lichte krimp. De stormachtige ontwikkeling van dat deel van de creatieve zakelijke dienstverlening heeft zich in de jaren 2004-2008 voltrokken. Het andere deel, communicatie en informatie, laat een gestage groei zien.

Binnen de creatieve industrie vormen de persmedia een belangrijke specialisatie in Sittard-Geleen, met een specialisatiegraad van 185. Een specialisatiegraad van 100 duidt op een aanwezigheid van een deelsector of domein dat is gelijk aan het landelijk gemiddelde, gemeten aan het aantal inwoners van een stad. Een score daaronder verwijst naar een minder en daarboven op een meer dan gemiddelde presentie. Binnen de sector media- en entertainment vormen de persmedia de enige substantieel vertegenwoordigde bedrijfstak in Sittard-Geleen en tegelijkertijd ook de enige echte specialisatie binnen de creatieve industrie in de gemeente, afgemeten aan het nationale gemiddelde.

Tabel 2 *Banen 2014, banengroei 2004-2014 en 2009-2014, en specialisatie in domeinen creatieve industrie in Sittard-Geleen.*

	Banen 2014	Vestigings-grootte 2014	Groei 2004-2014 (in aantallen)	Groei 2004-2014 (% per jaar)	Groei 2009-2014 (in aantallen)	Groei 2009-2014 (% per jaar)	Specialisatiegraad 2014
<i>Kunsten en cultureel erfgoed</i>	363	1.9	114	3.8%	52	3.1%	56
Podiumkunsten	120	1.8	33	3.3%	17	3.1%	64
Scheppende kunsten	84	1.1	49	9.1%	26	7.7%	45
Overig kunst en erfgoed	82	1.7	43	7.7%	28	8.7%	52
Cultureel erfgoed	77	15.4	-11	-1.3%	-19	-4.3%	64
<i>Media en entertainmentindustrie</i>	436	3.3	-175	-3.3%	-51	-2.2%	83
Radio en televisie	3	1.0	-17	-17.3%	-2	-9.7%	3
Persmedia	341	4.1	-190	-4.3%	-73	-3.8%	185
Film	39	3.0	7	2.0%	5	2.8%	45
Muziekindustrie	4	1.0	3	14.9%	3	32.0%	22
Boekenindustrie	8	1.6	5	10.3%	0	0.0%	15
Gaming en overige uitgeverijen ^(*)	1	1.0	-1	-6.7%	1	-	8
Live entertainment	40	1.9	18	6.2%	15	9.9%	51
<i>Creatieve zakelijke dienstverlening</i>	394	1.9	146	4.7%	8	0.4%	65
Vormgeving en ontwerp	150	1.9	95	10.6%	-13	-1.6%	83
Communiceren en informatie	244	2.0	51	2.4%	21	1.8%	58
<i>Creatieve industrie</i>	1193	2.2	85	0.7%	9	0.2%	67
<i>Creatieve industrie en ICT</i>	2215	2.7	-678	-2.6%	-457	-3.7%	64
Totale economie	49.533	7.0	-5375	-1.0%	-3690	-1.4%	100

(*) De categorie Gaming en overige uitgeverijen is momenteel in LISA en de onderliggende databestanden nog onvoldoende gevuld en geeft daarmee geen reëel beeld van de bedrijfstak. Volledigheidshalve is hij hier wel opgenomen.

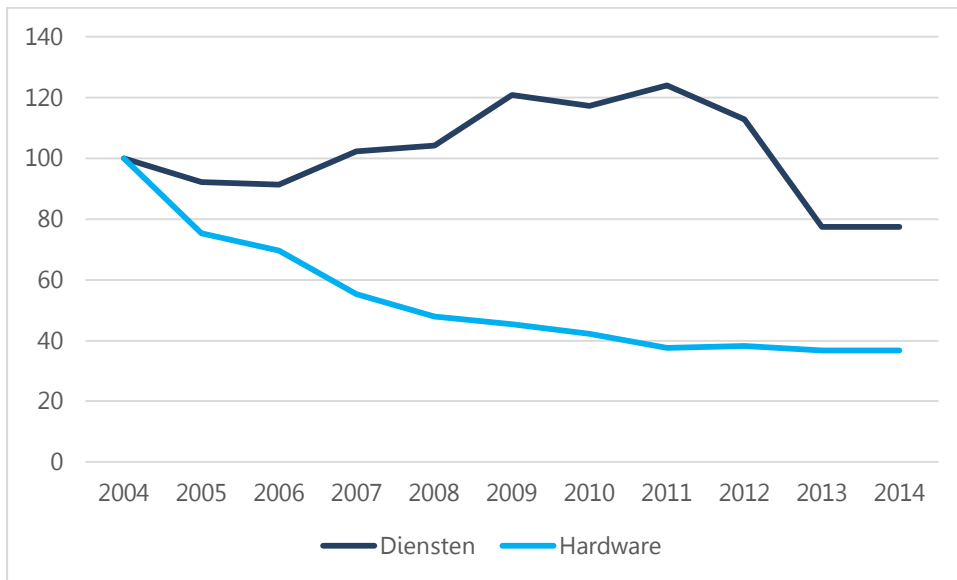
Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

De trend naar schaalverkleining die de voorbije jaren alom in de economie is waargenomen, in het bijzonder ook binnen creatieve industrie, geldt ook in Sittard-Geleen. De meest opvallende uitzondering is cultureel erfgoed, waar grote instellingen blijkbaar dominant zijn. In Sittard-Geleen is het gemiddeld aantal banen bij de instellingen die binnen dat domein vallen groter dan vijftien. Voor bijna alle andere domeinen geldt een vestigingsgrootte die ver onder het gemiddelde van 2,7 ligt. Dat geldt niet voor persmedia, de in banen gerekend grootste sector, met een gemiddelde bedrijfsomvang van iets meer dan vier banen per vestiging.

2.1.2 Informatie- en Communicatietechnologie

De ontwikkeling van de sector informatie- en communicatietechnologie in Sittard-Geleen is opvallend, in het bijzonder die van ICT diensten. In deze deelsector is in de eerste jaren in de periode 2000-2014 sprake van groei, culminerende in het topjaar 2011, waarna er een drastische krimp volgt, gevolgd door consolidatie in de deelsector op een aantal banen dat twintig procent lager ligt dan in 2004. De deelsector ICT hardware is in de hier onderzochte periode met zestig procent gekrompen, vooral door de krimp in de jaren 2004-2008

Figuur 3 Banenontwikkeling 2004-2014 in de deelsectoren van de ICT in Sittard-Geleen (2004=100)

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Binnen de hier gehanteerde definitie van de deelsector ICT diensten wordt ook drukkerijen en reproductie meegenomen. De reden daarvoor is dat ze tot de traditionele ICT gerekend moeten worden. Daarbinnen zijn veel banen in Sittard-Geleen verloren gegaan. Dat past in het landelijke en internationale beeld dat geldt binnen die bedrijfstak. Drukwerk lijdt onder de opmars van digitale informatiedistributie. Het banenverlies in de bedrijfstak software in Sittard-Geleen is uitzonderlijker, omdat landelijk juist een tegenovergesteld beeld geldt. In het bijzonder de sterke krimp in de jaren 2009-2014 is opvallend. Toch is software de belangrijkste bedrijfstak binnen ICT in Sittard-Geleen. Het grootst aantal banen binnen de brede sector ICT is verdwenen binnen ICT hardware. Daar is in tien jaar tijd twee derde van de banen verdwenen, resulterend in ruim driehonderd banen in 2014 in deze bedrijfstak. Daarmee is het aantal banen in Sittard-Geleen in ICT hardware nog steeds bovengemiddeld. Dat uit zich in de specialisatiegraad van 138.

De gemiddelde vestigingsgrootte binnen de ICT sector is groter dan in de creatieve industrie, maar kleiner dan het gemiddelde in Sittard-Geleen. Binnen de domeinen springt ICT hardware het meest in het oog met een gemiddelde vestigingsgrootte in 2014 van ruim 25 banen.

Tabel 3 Banen 2014, banengroei 2004-2014 en 2009-2014, en specialisatie in domeinen in de ICT in Sittard-Geleen.

	Banen 2014	Vestigings-grootte 2014	Groei 2004-2014 (aantallen)	Groei 2004-2014 (% per jaar)	Groei 2009-2014 (in aantallen)	Groei 2009-2014 (% per jaar)	Specialisatiegraad 2014
ICT-diensten	695	2.5	-202	-2.5%	-390	-8.5%	48
Drukkerijen en reproductie	92	4.8	-174	-10.1%	-30	-5.5%	56
Telecommunicatie	53	7.6	33	10.2%	25	13.6%	30
Software	440	2.7	-11	-0.2%	-232	-8.1%	76
Facilitaire ICT-diensten	110	1.3	-50	-3.7%	-153	-16.0%	21
Hardware	327	11.3	-561	-9.5%	-76	-4.1%	138
Vervaardiging ICT hardware	306	25.5	-576	-10.0%	-84	-4.7%	164
Installatie, verhuur en reparatie ICT hardware	21	1.2	15	13.3%	8	10.1%	42
ICT	1.022	3.4	-763	-5.4%	-466	-7.2%	61
Creatieve industrie en ICT	2.215	2.7	-678	-2.6%	-457	-3.7%	64
Totale economie	49.533	7.0	-5.375	-1.0%	-3.690	-1.4%	100

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

2.2 Bedrijven in creatieve industrie en ICT

De ontwikkeling van het aantal bedrijfsvestigingen in creatieve industrie en ICT is positiever dan de ontwikkeling in banen. De groei van het aantal bedrijven in beide sectoren is groter dan de groei van het aantal banen. Dat duidt op schaalverkleining; meer mensen vestigen zich met een eigen bedrijf binnen de creatieve industrie en de ICT sector. Dat is een trend die al langere tijd in de economie gaande is. De creatieve industrie is daarin een voortrekker. In Sittard-Geleen is 7,5 procent van alle bedrijven een creatieve industrie bedrijf en 4,2 procent een ICT bedrijf. Ruim een op de tien bedrijven in Sittard-Geleen kan tot de cross media sector worden gerekend. Dat geldt voor een op de twintig banen.

Het grootste aantal bedrijfsvestigingen is te vinden binnen ICT diensten (273), gevolgd door creatieve zakelijke dienstverlening (204) en kunsten en erfgoed (196). De groei in het aantal vestigingen is het grootst binnen kunsten en erfgoed: 9,5 procent. Dat is in het bijzonder te wijten aan de wettelijke verplichting voor zelfstandigen om zich bij de Kamer van Koophandel te registreren, die sinds 2008 geldt.

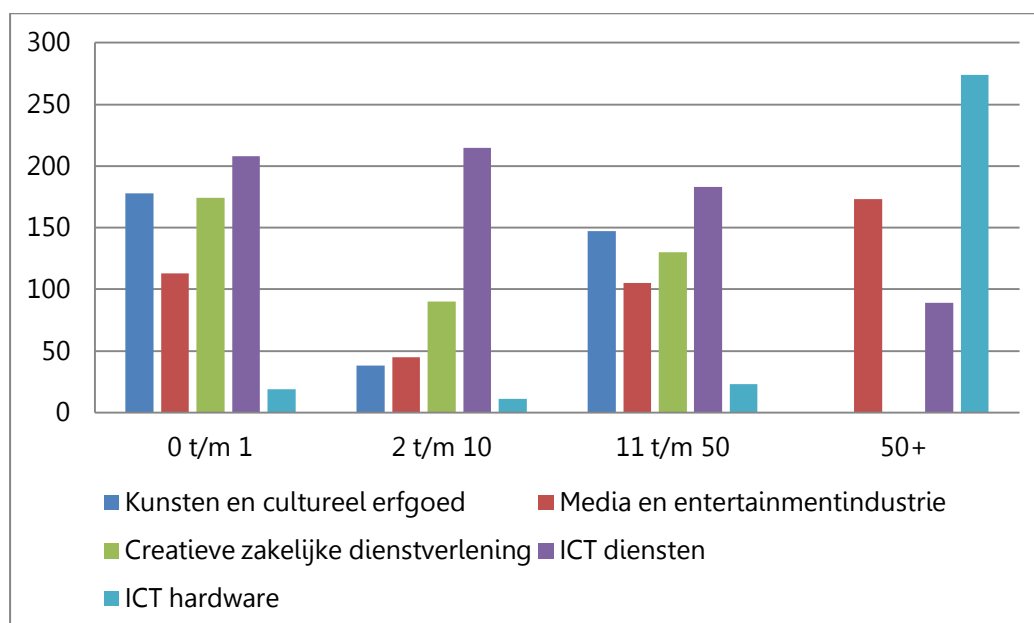
Tabel 4 Aantal vestigingen in 2014 en ontwikkeling 2004-2014 in de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen

	Vestigingen 2014	Groei 2004-2014 (aantal)	Groei 2004-2014 (% per jaar)	Groei 2009-2014 (aantal)	Groei 2009-2014 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	196	117	9.5%	72	9.6%
Media en entertainmentindustrie	131	75	8.9%	29	5.1%
Creatieve zakelijke dienstverlening	204	98	6.8%	52	6.1%
Creatieve industrie	531	290	8.2%	153	7.0%
Diensten	273	107	5.1%	37	3.0%
Hardware	29	8	3.3%	6	4.7%
ICT	302	115	4.9%	43	3.1%
Creatieve industrie en ICT	833	405	6.9%	196	5.5%
Totale economie	7120	2650	4.8%	1050	3.2%

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

In figuur 4 wordt per deelsector binnen zowel de creatieve industrie als de ICT sector aangegeven hoeveel banen er per bedrijfscategorie, ingedeeld naar grootte, in Sittard-Geleen te vinden zijn. De verdeling over de verschillende bedrijfsgroottes illustreert de opbouw van de verschillende deelsectoren.

Figuur 4 Werkgelegenheidsverdeling naar grootteklasse in 2014 per deelsector in de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

De sector kunst en cultureel erfgoed kent het grootste aantal banen in de categorie zelfstandigen (0 tot 1 baan) en de instellingen met 11 tot 50 banen. In de eerste categorie vallen vooral de creatieve makers die zelfstandig opereren. In de tweede categorie vooral de kunst- en

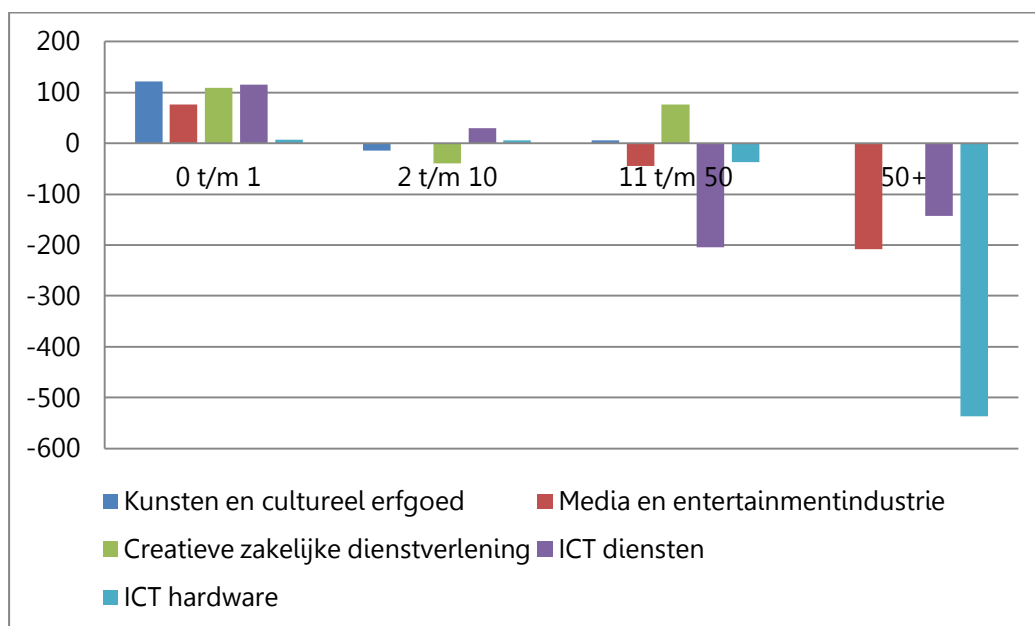
erfgoedinstellingen. Sittard-Geleen kent geen instellingen in cultuur en cultureel erfgoed met meer dan 50 banen.

De structuur van de deelsector media- en entertainment laat een gelijksoortig patroon zien, met een groot aantal zelfstandigen, een substantieel aantal banen in de categorie elf tot en met vijftig banen en het grootste aantal in de categorie vijftig banen en meer: Media Groep Limburg.

De creatieve zakelijke dienstverlening laat een ander patroon zien met het grootste deel van de banen in de categorie zelfstandigen, minder in de categorie twee tot en met tien banen en iets meer in de categorie elf tot en met vijftig. Sittard-Geleen kent geen bedrijf in deze deelsector met meer dan vijftig banen.

De sector ICT diensten telt in alle categorieën een behoorlijk totaal aantal banen, waarbij het aantal in de categorie 50+ opvallend bescheiden is. ICT hardware bestaat vrijwel uitsluitend uit bedrijven met meer dan vijftig banen.

Figuur 5 Banengroei naar grootteklasse in 2004-2014 per deelsector in de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Figuur 5 laat op markante wijze zien hoe de ontwikkeling van de creatieve industrie en de ICT sector voortkomt uit een dynamiek van banenverlies bij de grotere bedrijven in vrijwel elk van de deelsectoren, gecombineerd met groei van banen in de categorie kleine bedrijven (met uitzondering van ICT hardware) en een relatief bescheiden groei- of krimpbewegingen in de tussencategorieën bedrijven.

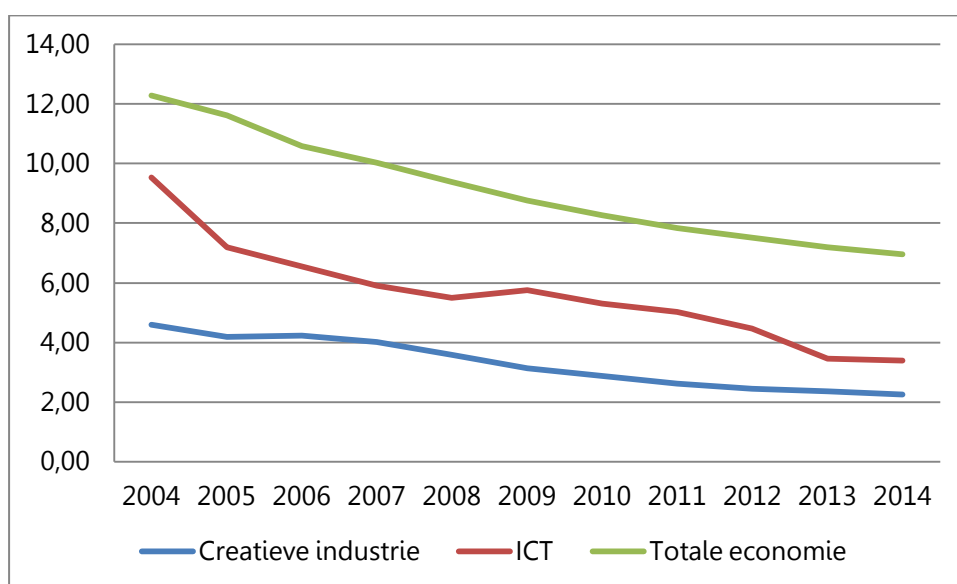
De deelsectoren media en entertainment, ICT diensten en ICT hardware leveren substantieel banen in, in de categorie bedrijven met meer dan vijftig banen. Dat geldt voor ICT diensten ook in aanzienlijke mate voor de categorie 11 tot en met 50 banen. Alle deelsectoren, met uitzondering van ICT hardware laten banengroei in de kleinste categorie zien. Opvallend is de groei van banen in creatief zakelijke dienstverlening in de categorie 11 tot en met 50, waar een

terugloop in de categorie 2 tot en met 10 tegenover staat. Voor wat betreft kunsten en cultureel erfgoed stellen we louter groei in de categorie zelfstandigen vast (0-1 baan). In de andere categorieën is er netto gesproken geen verandering.

De schaalverkleining die zich in de economie van Sittard-Geleen manifesteert, in het bijzonder binnen de creatieve industrie en de sector ICT komt treffend naar voren in Figuur 6. In de gehele economie is de gemiddelde vestigingsgrootte gedaald van twaalf naar zeven banen. De daling in de sector ICT is nog rigoureuzer. De gemiddelde omvang van de bedrijven in de creatieve industrie is gehalveerd en ligt in 2014 net boven de twee banen.

Figuur 6 Gemiddelde bedrijfsomvang in de creatieve industrie, ICT en totale economie in Sittard-Geleen in 2004-2014.

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

2.3 Toegevoegde Waarde

Behalve via banen en bedrijven dragen creatieve industrie en ICT ook bij aan het verdienvermogen van stad en regio. Dat komt naar voren in de toegevoegde waarde. Die bestaat uit de totale productie verminderd met het intermediaire verbruik en is gelijk aan de totale omzetten minus kosten voor productie die daarvoor moeten worden gemaakt. De totale toegevoegde waarde van een land, regio of stad wordt ook wel aangeduid met het bruto product. De toegevoegde waarde wordt gebruikt voor de uitbetaling van salarissen, winst en dividend en belastingen. De schatting van die waarde die we hier presenteren is gebaseerd op de Nationale Rekeningen van het CBS, in combinatie met werkgelegenheidscijfers van LISA.

De toegevoegde waarde van de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen gezamenlijk, bedraagt in 2014 € 177 miljoen, ofwel 4,4 procent van de totale toegevoegde waarde van de gemeente. Aan het begin van dit hoofdstuk kwam naar voren dat 4,5 procent de banen in de gemeente binnen deze sectoren vallen. Dat impliceert dat de arbeidsproductiviteit van de gecombineerde sector, de geproduceerde waarde per baan, vrijwel gelijk is aan de gemiddelde productiviteit in Sittard-Geleen. Binnen ICT in Sittard-Geleen is de productiviteit echter hoger dan binnen de creatieve industrie, een beeld dat overeenkomt met wat landelijk geldt. Met 2,4

procent van de banen in de stad is de creatieve industrie verantwoordelijk voor een toegevoegde waarde van € 71 miljoen (1,8 procent), terwijl de ICT sector met 2,1 procent van de banen € 106 miljoen produceert (2,6 procent). Het verschil is te wijten aan het feit dat creatieve arbeid doorgaans arbeidsintensief is, en in het geval van kunsten en erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening, moeilijk schaalbaar is. Voor ICT geldt dat niet. De gecreëerde waarde per baan is daardoor voor ICT groter dan voor de creatieve industrie.

Tabel 5 Toegevoegde waarde van de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen in 2014, in miljoenen euro's (prijspeil 2014) en de reële groei van de toegevoegde waarde in 2004-2014 en 2009-2014.

	Toegevoegde waarde 2014	Groei 2004-2014 (in % per jaar) ^(*)	Groei 2009-2014 (in % per jaar) ^(*)
Kunsten en cultureel erfgoed	18	1.3%	-0.2%
Media en entertainmentindustrie	33	-5.0%	-4.8%
Creatieve zakelijke dienstverlening	20	2.0%	-0.4%
Creatieve industrie	71	-2.1%	-2.5%
Diensten	65	1.6%	-3.6%
Hardware	40	-0.9%	2.3%
ICT	106	0.6%	-1.6%
Creatieve industrie en ICT	177	-0.6%	-2.0%
Totale economie	4.017	-0.5%	-0.2%

(*) De groeicijfers zijn gecorrigeerd voor inflatie

Bron: NEO Observatory, op basis van CBS en LISA

Wat opvalt, is dat de toegevoegde waarde, en daarmee het verdienvermogen van de creatieve industrie krimpt over de periode 2004-2014 voor de creatieve industrie. Dat is vooral te wijten aan de krimp in de media- en entertainmentindustrie die ook een terugloop van banen laat zien. De toegevoegde waarde van de andere twee deelsectoren binnen de creatieve industrie laat wel groei zien over de gehele periode, echter in de laatste jaren is daar ook sprake van krimp. Voor ICT is het beeld anders. Over de gehele periode gezien stijgt de toegevoegde waarde van ICT diensten, ondanks banenverlies, en daalt die van ICT hardware. Echter in de laatste helft van deze periode is het beeld omgekeerd. Het verdienvermogen van ICT hardware verbetert en dat van ICT diensten verslechtert.

2.4 Conclusies en Samenvatting

Met bijna twaalfhonderd banen is de creatieve industrie verantwoordelijk voor 2,4 procent van de werkgelegenheid in Sittard-Geleen. ICT is dat voor bijna 2,1 procent, ruim duizend banen. Het aantal banen in de creatieve industrie ontwikkelt zich in de periode 2004-2014 voorspoediger dan in de gehele economie van Sittard-Geleen. Dat geldt in het bijzonder voor de eerste vijf jaar van die periode. De sector ICT laat een ander beeld zien. Die presteert slechter dan de overall economie. Het aandeel van de bedrijven in creatieve industrie en ICT is groter dan hun aandeel in de banen in Sittard-Geleen. 7,5 procent is een creatieve industrie bedrijf en 4,2 procent behoort tot de ICT. De gemiddelde bedrijfsomvang in beide sectoren is aanzienlijk kleiner dan het

gemiddelde in de gehele economie van Sittard-Geleen. De schaalverkleining is in de hier onderzochte periode verder voortgeschreden.

Binnen de creatieve industrie groeien zowel kunsten en erfgoed als creatief zakelijke dienstverlening. Binnen de eerste categorie zijn het vooral de kunstdisciplines waar het aantal banen groeit. Binnen de tweede categorie laat vormgeving en ontwerp (inclusief architectuur) een grillige ontwikkeling zien. Communicatie en informatie, laat een gestage groei zien. Binnen de media- en entertainmentindustrie leggen de persmedia met afstand het meeste gewicht in de schaal. De persmedia vormen een belangrijke specialisatie van Sittard-Geleen. Daarbinnen is echter behoorlijke krimp waarneembaar, een trend die ook landelijk en internationaal geldt.

Binnen ICT laat de deelsector diensten in de jaren 2000-2014 nog behoorlijke tijd groei zien met 2011 als topjaar, waarna krimp volgt. Die mondt uiteindelijk uit in een min van twintig procent in 2014 ten opzichte van 2004. De krimp binnen de bedrijfstak drukkerijen en reproductie, als onderdeel van ICT diensten, kan begrepen worden vanuit de directe koppeling met de ontwikkeling van de perssector. Opvallend is de terugloop in twee andere bedrijfstakken binnen ICT diensten, software en facilitaire ICT diensten, in het tweede deel van de periode die we hier analyseren: 2009-2014. De terugloop staat in sterk contrast tot de landelijke trend, waar ze juist groei laten zien. De deelsector ICT hardware is in de hier onderzochte periode met zestig procent gekrompen, vooral door de krimp in de jaren 2004-2008. Toch geldt ICT hardware voor Sittard-Geleen als een specialisatie; de deelsector van bovengemiddeld belang in de stedelijke economie.

Zowel de gemiddelde als de absolute toegevoegde waarde die door de sector ICT in Sittard-Geleen geproduceerd wordt overtreft die van de creatieve industrie. Dat is een beeld dat overeenkomt met dat in de rest van het land. Met 2,1 procent van de banen genereert de ICT sector € 106 miljoen toegevoegde waarde (2,6 procent), terwijl de creatieve industrie met 2,4 procent verantwoordelijk is voor een toegevoegde waarde van € 71 miljoen (1,8 procent). De producten en diensten van de creatieve industrie zijn minder schaalbaar dan die van de ICT sector, wat zich vertaalt in een lagere arbeidsproductiviteit.

3 Sittard-Geleen in regionale context

In dit hoofdstuk vergelijken we de belangrijkste ontwikkelingen in creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen met de ontwikkeling in de andere belangrijkste steden van Limburg, met de provinciale ontwikkeling en die in Nederland.

Eerst volgt een vergelijking van het belang van de creatieve industrie en ICT in termen van banen in Sittard-Geleen met Nederland en Limburg als geheel en de steden Maastricht, Heerlen, Venlo en Roermond. Vervolgens komen de ontwikkelingen in beide sectoren en de deelsectoren daarbinnen, voor de periode 2000-2014, aan bod. Daarna gaan we een slag dieper door binnen de deelsectoren naar de ontwikkeling in de verschillende onderdelen van bijvoorbeeld de deelsector media en entertainment en ICT diensten te kijken, waarbij opnieuw de ontwikkelingen in Sittard-Geleen afgezet worden tegen nationale en provinciale ontwikkelingen en tegen de trends in de vier Limburgse referentiesteden.

3.1 Creatieve Industrie en ICT

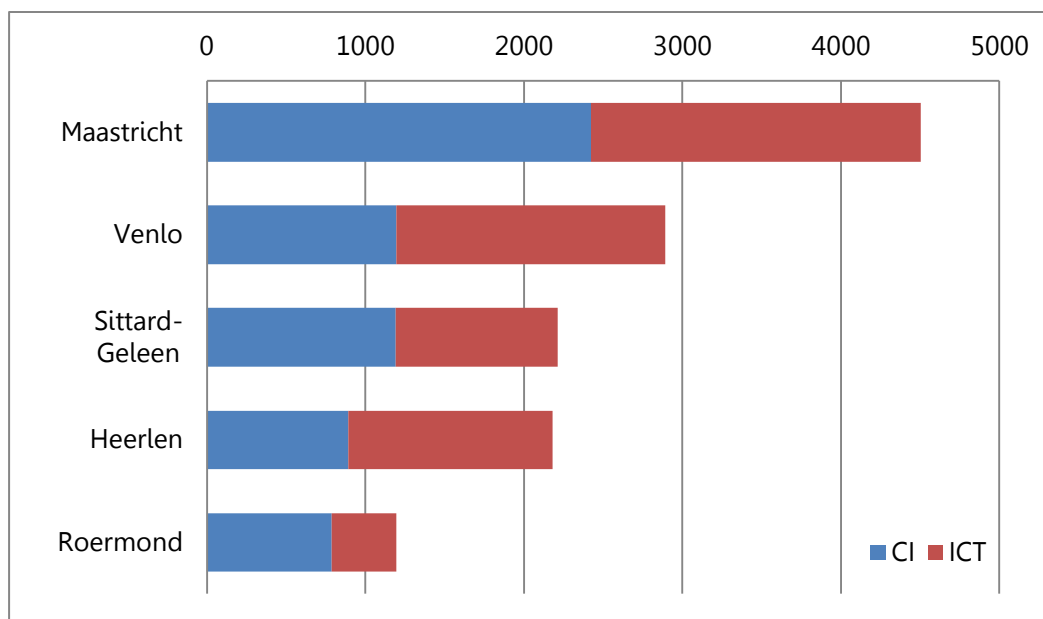
Tabel 6 Aantal banen in de creatieve industrie in 2014 in Sittard-Geleen, referentiesteden en provincie Limburg, en Nederland

	Creatieve Industrie	ICT	Creatieve Industrie en ICT	Totale economie	% Creatieve Industrie	% ICT	% Creatieve Industrie en ICT
Sittard-Geleen	1.193	1.022	2.215	49.533	2.4	2.1	4.5
Maastricht	2.425	2.081	4.506	71.060	3.4	2.9	6.3
Heerlen	891	1.289	2.180	54.210	1.6	2.4	4.0
Venlo	1.196	1.698	2.894	57.450	2.1	3.0	5.0
Roermond	787	408	1.195	35.580	2.2	1.1	3.4
Vijf steden	6.492	6.498	12.990	267.833	2.4	2.4	4.9
Limburg	12.859	12.588	25.447	508.776	2.5	2.5	5.0
Nederland	285.350	269.025	554.375	7.944.540	3.6	3.4	7.0

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

De creatieve industrie en de sector ICT zijn in 2014 in Limburg gezamenlijk verantwoordelijk voor ruim 25 duizend banen en zijn daarmee goed voor vijf procent van de provinciale werkgelegenheid. In Maastricht tellen beide sectoren op naar 6,3 procent (4.506 banen), in Venlo naar vijf procent (2.894 banen) en in Sittard-Geleen naar 4,5 procent (2.215 banen). Voor geheel Nederland geldt dat beide sectoren gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor zeven procent van alle banen (554.375 banen).

Figuur 7 Aantal banen in 2014 in creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen, Maastricht, Venlo, Geleen, Heerlen en Roermond

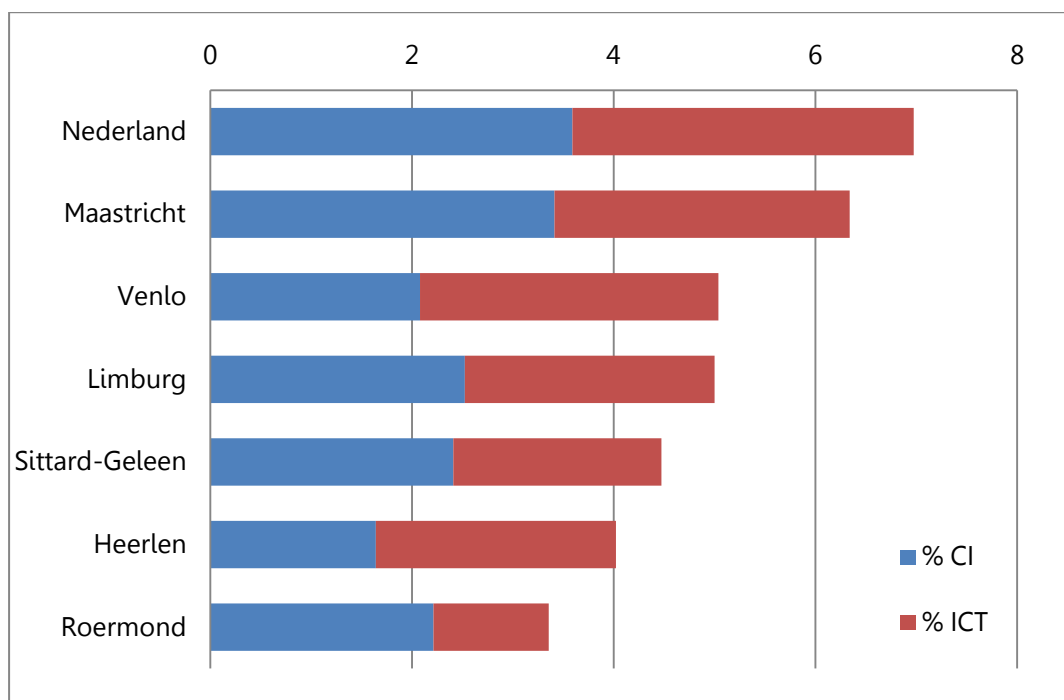
Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

De omvang van de creatieve industrie in Sittard-Geleen is naar aantal banen (1.193) vergelijkbaar met die in Venlo (1.196), is ruim de helft van die in Maastricht (2.081) en aanzienlijk groter dan de creatieve industrie in Heerlen (891) en Roermond (787). Het aandeel van de banen in de creatieve industrie in Sittard-Geleen, is nagenoeg gelijk aan het provinciale gemiddelde (2,4 tegen 2,5 procent). Van de vijf Limburgse steden is Maastricht de stad met het hoogste aandeel banen in de creatieve industrie (3,4 procent). Daarmee raakt Maastricht aan het landelijk aandeel van creatieve industrie banen van 3,6 procent. Dat percentage is in Venlo 2,1 en in Heerlen 1,6. Gezamenlijk zijn deze vijf steden goed voor meer dan de helft van de banen creatieve industrie in Limburg. Met bijna dertien duizend banen telt Limburg 4,5 procent van alle banen in de creatieve industrie in Nederland, terwijl van alle Nederlandse banen er 6,4 procent in Limburg te vinden zijn. De creatieve industrie is daarmee in Limburg relatief ondervertegenwoordigd. Dat is gezien de concentratie van deze sector in de Noordvleugel van de Randstad, geen verassing⁶.

Het aantal banen in de ICT sector in Limburg in 2014 bedraagt 12.588. Daarmee is de sector nagenoeg gelijk aan de creatieve industrie en tevens verantwoordelijk voor 2,5 procent van de banen. Net als voor de creatieve industrie geldt dat het aandeel van ICT achterblijft bij het landelijk aandeel, dit maal van 3,4 procent. In de sector ICT kent Maastricht ook het hoogste aantal banen (2.081), maar ook Venlo (1.698 banen) en Heerlen (1.289 banen) gaan Sittard vooraf (1.022 banen). Het kleinste aantal banen in ICT telt Roermond met 408 in 2014. Gerekend in aandeel in de totale economie gaat Venlo op kop, met drie procent, onmiddellijk gevolgd door Maastricht (2,9 procent) en op enige afstand door Heerlen (2,4 procent) en Sittard-Geleen (2,1 procent). In Roermond is ICT slechts verantwoordelijk voor 1,1 procent van alle lokale banen.

⁶ Vgl. Paul Rutten, Olaf Koops & Frank Visser (2014). Monitor Creatieve Industrie 2014. Nederland, Media Valley en Top-10 steden. Hilversum: iMMovator Cross Media Network [\[http://immovator.nl/monitor-creatieve-industrie\]](http://immovator.nl/monitor-creatieve-industrie)

Figuur 8 Werkgelegenheidsaandeel in 2014 (in procenten) van de creatieve industrie en ICT in Sittard-Geleen, Maastricht, Venlo, Geleen, Heerlen, Roermond, Limburg en Nederland

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

3.2 Creatieve Industrie

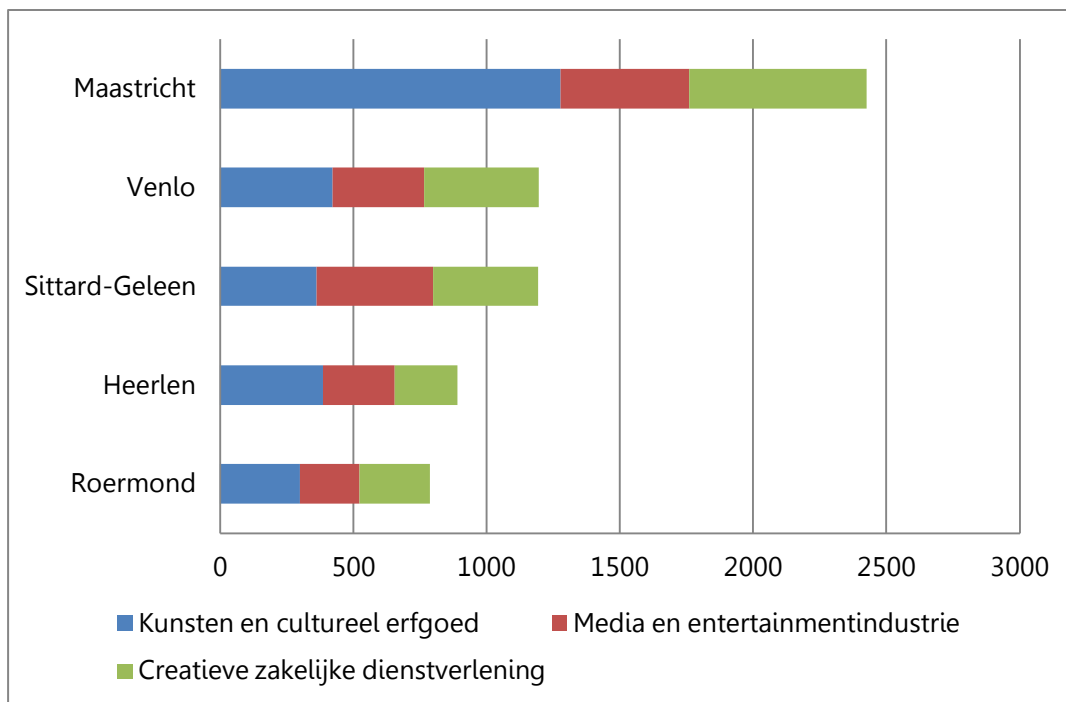
In figuur 9 komt naar voren hoe het creatieve industrie profiel van de vijf onderzochte Limburgse steden is opgebouwd, onderscheiden naar het belang van de verschillende deelsectoren

Het relatief grote belang van Maastricht in de creatieve industrie stoelt vooral op de kracht in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed. De helft van alle Maastrichtse banen in de creatieve industrie is daar te vinden. De resterende banen telt de provinciehoofdstad in beide andere deelsectoren, waar de creatieve zakelijke dienstverlening het belang van media- en entertainment overtreft.

De profielen van Sittard-Geleen en Venlo lijken voor wat betreft de verdeling van banen over de deelsectoren binnen de creatieve industrie sterk op elkaar. Een belangrijk verschil is de belangrijke rol van media en entertainment in Sittard-Geleen. Zowel absoluut als relatief is het belang van deze sector in Sittard-Geleen het grootst van de vijf steden die we hier nader beschouwen. Dat belang is gestoeld op de belangrijke rol van de pers in Sittard-Geleen, zoals ook al naar voren kwam in het vorige hoofdstuk (zie onder meer tabel 3).

Een ander verschil tussen de creatieve industrie in Sittard-Geleen en Venlo is de grotere betekenis van kunsten en cultureel erfgoed in de noord Limburgse stad. Het belangrijkste verschil tussen de andere twee Limburgse steden, Heerlen en Roermond is terug te voeren op het belang van kunsten en cultureel erfgoed in de eerste. Door het hogere aantal banen in die deelsector, pakt het aantal banen in de creatieve industrie in Heerlen hoger uit dan dat in Roermond.

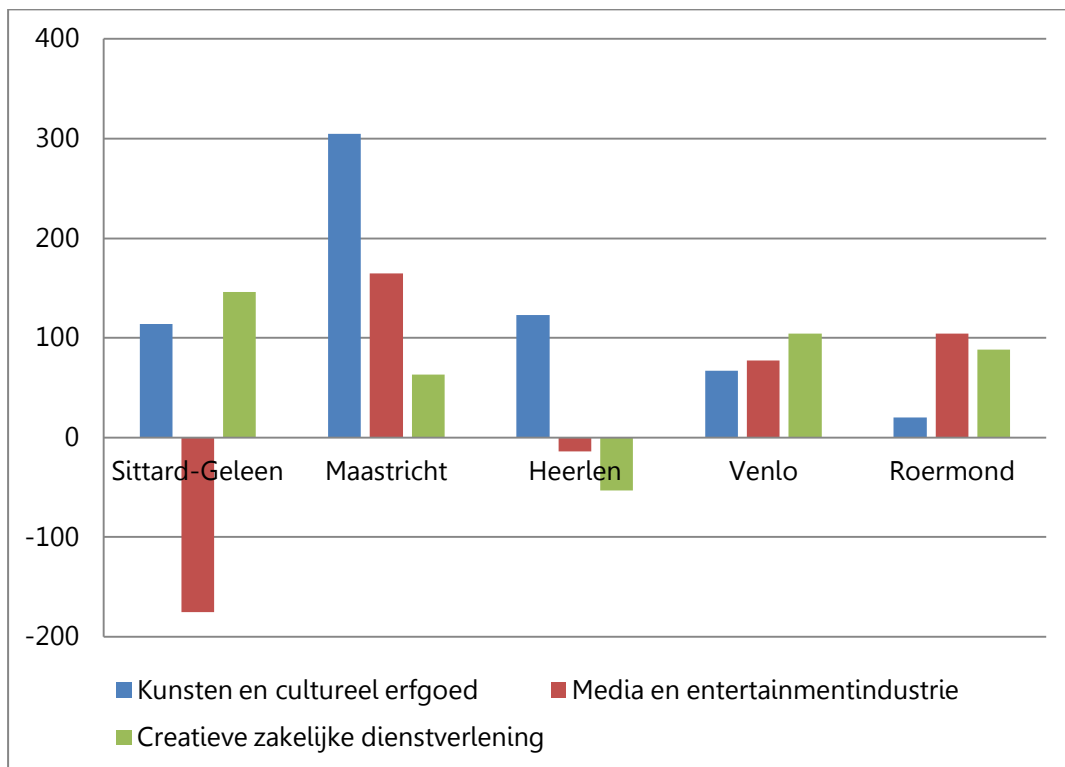
Figuur 9 Aantal banen in 2014 in de creatieve industrie per deelsector in Sittard-Geleen, Maastricht, Venlo, Heerlen en Roermond

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

De dynamiek van de creatieve industrie in de vijf Limburgse steden in de periode 2004-2014 laat een interessant beeld zien.

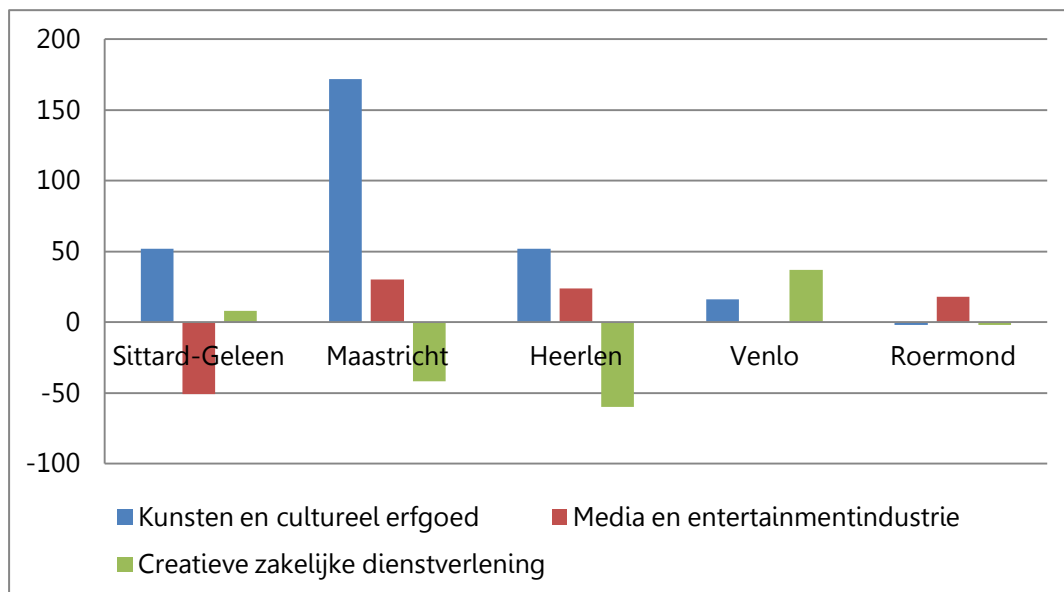
Figuur 10 Banenontwikkeling 2004-2014 in de creatieve industrie in Sittard-Geleen en referentiesteden

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

Voor Sittard-Geleen geldt dat in de media- en entertainmentindustrie, waar de stad haar sterkte in de sector aan ontleent, juist banen verloren zijn gegaan, terwijl in de andere twee deelsectoren het aantal banen groeit, in het bijzonder binnen de creatieve zakelijke dienstverlening. In de andere Limburgse steden laat de media- en entertainmentindustrie groei zien (Maastricht, Venlo en Roermond) of blijft nagenoeg gelijk. Maastricht en Heerlen halen het grootste deel van de groei in banen uit de deelsector kunsten en erfgoed, Venlo laat groei zien verdeeld over de drie deelsectoren, terwijl Roermond vooral het aantal banen ziet groeien in media en entertainment en creatief zakelijke dienstverlening.

Figuur 11 Banenontwikkeling 2009-2014 in de creatieve industrie in Sittard-Geleen en referentiesteden

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

Wanneer we dan in het bijzonder naar de laatste helft van die periode kijken valt vooral de forse toename van de banen in kunsten en erfgoed in Maastricht op. Daarnaast is de terugval van banen in de creatieve zakelijke dienstverlening in Maastricht en Heerlen opvallend. Dat kan zijn terug te voeren op de kaalslag in de architectuur die zich in de jaren heeft afgespeeld. Venlo en Sittard-Geleen in mindere mate, laten dan juist groei zien. Tenslotte groeit zowel in Sittard en Heerlen de subsector kunsten en cultureel erfgoed.

In tabel 7 wordt de dynamiek in de verschillende deelsectoren uiteengelegd in specifieke ontwikkelingen in domeinen die samen de verschillende deelsectoren uitmaken. We laten daar het totaal aantal banen per domein van elke deelsector in Sittard-Geleen zien en geven het gemiddelde jaarlijks groeipercentage over de jaren 2009 tot en met 2014 zoals dat geldt voor Sittard-Geleen, Limburg totaal en Nederland.

De groei in kunsten en cultureel erfgoed in Sittard is groter dan in Limburg en iets kleiner dan in Nederland totaal. Binnen de scheppende kunsten en de categorie overig is de groei het sterkst, terwijl binnen erfgoed een aantal banen is verdwenen. Deze tabel laat zien dat het in Sittard-Geleen binnen de categorie media- en entertainment vooral gaat om de persmedia. Dat kwam ook al naar voren in tabel 2 van het vorige hoofdstuk. In die categorie is ook sprake van de grootste dynamiek. In de jaren 2009-2014 zijn daar 73 banen verdwenen, een gemiddelde jaarlijkse krimp van 3,8 procent. In Limburg als geheel krimpt deze sector licht, terwijl hij landelijk

stationair is. Opvallend is verder de terugloop in de categorie vormgeving en ontwerp. Die wordt ruim gecompenseerd door een stijging in de bedrijfstak communicatie en informatie, waardoor de subsector creatieve zakelijke dienstverlening wel in de plus terechtkomt. De overall ontwikkeling in de creatieve industrie is positief en daarmee gunstiger dan de gehele economie die een banenkrimp liet zien van 1,4 procent. De ontwikkeling van de creatieve industrie in Sittard-Geleen blijft achter bij Limburg en Nederland als geheel door de negatieve ontwikkeling in de perssector.

Tabel 7 Banengroei 2009-2014 in de domeinen van de creatieve industrie in Sittard-Geleen, Limburg en Nederland

	Sittard-Geleen (aantallen)	Sittard-Geleen (% per jaar)	Limburg (% per jaar)	Nederland (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	52	3.1%	2.5%	3.5%
Podiumkunsten	17	3.1%	4.2%	5.9%
Scheppende kunsten	26	7.7%	4.0%	9.0%
Overig kunst en erfgoed	28	8.7%	3.5%	2.0%
Cultureel erfgoed	-19	-4.3%	-2.6%	-2.1%
Media en entertainmentindustrie	-51	-2.2%	1.0%	0.2%
Radio en televisie	-2	-9.7%	-0.1%	-0.3%
Persmedia	-73	-3.8%	0.7%	-0.1%
Film	5	2.8%	0.5%	3.8%
Muziekindustrie	3	32.0%	13.4%	1.5%
Boekenindustrie	0	0.0%	-3.9%	-1.9%
Gaming en overige uitgeverijen ^(*)	1	-	-0.5%	-4.6%
Live entertainment	15	9.9%	1.7%	1.0%
Creatieve zakelijke dienstverlening	8	0.4%	-0.8%	3.1%
Vormgeving en ontwerp	-13	-1.6%	1.5%	5.3%
Communiceren en informatie	21	1.8%	-2.0%	2.3%
Creatieve industrie	9	0.2%	1.0%	2.3%
Creatieve industrie en ICT	-457	-3.7%	-1.5%	1.1%
Totale economie	-3690	-1.4%	-1.2%	0.4%

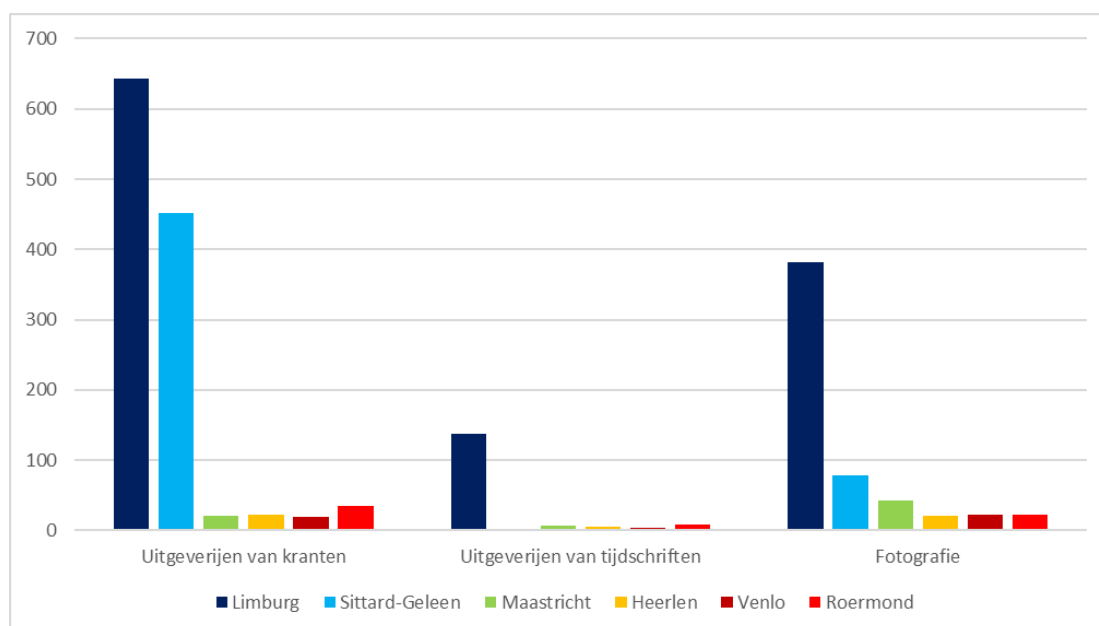
(*) De categorie Gaming en overige uitgeverijen is momenteel in LISA en de onderliggende databestanden nog onvoldoende gevuld en geeft daarmee geen reëel beeld van de bedrijfstak. Volledigheidshalve is hij hier wel opgenomen.

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Uit een nadere analyse van de perssector in Sittard-Geleen, Limburg en Nederland als geheel komt een aantal interessante inzichten naar voren. Van alle banen 1163 banen in de perssector in Limburg zijn er 452 te vinden bij de uitgeverijen van kranten in Sittard-Geleen. Dat is bijna vier op de tien banen. In de andere Limburgse steden die we hebben onderzocht, is het aantal banen in deze sector aanmerkelijk kleiner. Voorts blijkt dat de bewegingen in de sector, onder meer

door fusies en overnames voor Limburg hebben geresulteerd in een krimp in banen. Overigens past deze negatieve banenontwikkeling in de persmedia, zowel de krantenuitgeverij als die van tijdschriften, in het landelijke en internationale beeld, waarbij de transitie van gedrukte naar digitale media met verlies van banen gepaard gaat. Figuur 12 laat de belangrijke positie van Sittard-Geleen in de perssector in Limburg zien, in het bijzonder in vergelijking met Maastricht, Heerlen, Roermond en Venlo. Dat geldt vooral voor de dagbladpers. Uitgeverijen van tijdschriften zijn minder belangrijk in Limburg.

Figuur 12 Aantal banen per bedrijfstak in persmedia in Limburg, Sittard-Geleen, Maastricht, Heerlen, Roermond en Venlo in 2014

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

Opvallend is de sterke groei bij fotografie (waaronder persfotografie). De opkomst van de creatieve zzp-ers laat zich daarbinnen sterk gelden. De ontwikkeling van de zelfstandig opererende journalisten laat zich moeilijk uit de huidige statistieken afleiden. De freelance journalisten en freelance tekstschrijvers zijn bij de herziening van de Standaard Bedrijfsindeling samengevoegd met de scheppende kunstenaars (schrijvers, cartoonisten, schilders, beeldhouwers, tatoeëerders, restaurateurs van schilderijen) en ondergebracht in de deelsector 'kunsten en cultureel erfgoed'. In 2008 was de groep freelance journalisten in Nederland ongeveer 3.500 banen, tegenover bijna acht duizend scheppende kunstenaars. Na 2008 is deze groep explosief gegroeid en meer dan verdubbeld. We kunnen niet achterhalen of deze groei komt door de groei van het aantal freelance journalisten of bijvoorbeeld door toename van het aantal zelfstandig werkzame kunstenaars en overige tekstschrijvers. We hebben het sterk vermoeden dat in de groep van in het totaal ruim zeventien duizend zzp-ers, een aanzienlijk deel een verleden heeft binnen de persmedia.

Tabel 8 vat de belangrijkste ontwikkelingen samen.

Tabel 8 *Banenontwikkeling in persmedia in Nederland, Limburg en Sittard-geleen in 2004-2014, per bedrijfstak, in absolute aantallen en gemiddelde jaarlijkse groei in procenten*

	Nederland	Limburg	Sittard-Geleen	Nederland	Limburg	Sittard-Geleen
Uitgeverijen van kranten	-5.573	-301	-273	-5,6%	-6,1%	-8,8%
Uitgeverijen van tijdschriften	-2.708	6	41	-3,1%	0,4%	-
Fotografie	7.903	363	42	7,8%	6,9%	4,4%
Persagentschappen	395	36	0	1,4%	3,7%	0,0%
Persmedia	17	104	-190	0,0%	0,8%	-4,3%
Schrijven en overige scheppende kunst ^(*)	17.314	534	49	10,0%	6,3%	11,2%

(*) Waaronder freelance journalisten

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

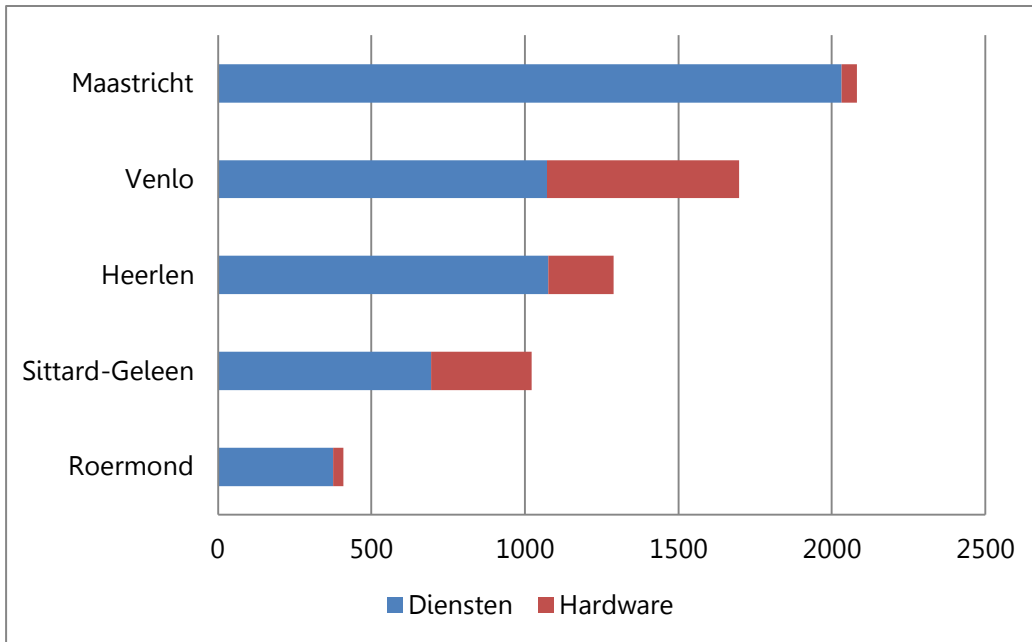
De sterke specialisatie in uitgeverijen van dagbladen verklaart waarom Sittard-Geleen te maken heeft gehad met een bovengemiddelde daling van de werkgelegenheid in persmedia. De verslechterende positie van de (regionale) dagbladpers heeft geleid tot meer nadruk op efficiency, uitmondend in fusies en overnames. Ook voor de Limburgse perssector geldt dat de komende jaren innovatie moet leiden tot het pareren van de neergaande lijn, onder meer door de introductie en ontwikkeling van digitale en crossmediale diensten en de ontwikkeling van nieuwe business concepten.

3.2 *Informatie- en Communicatietechnologie*

Op dezelfde wijze als hiervoor is gedaan voor de creatieve industrie, laat figuur 13 zien hoe de hoeveelheid banen in de sector ICT zijn verdeeld over de verschillende deelsectoren, hier ICT diensten en ICT hardware. Tegelijkertijd wordt ook duidelijk hoe groot het belang van de ICT sector is in elk van de stedelijke economieën.

Van de onderzochte steden zijn de meeste banen in ICT te vinden in Maastricht. De stad telt ook het grootste aantal banen totaal. Van de vijf steden heeft de provinciehoofdstad de grootste economie. De ICT-banen in Maastricht zijn bijna volledig te vinden in de deelsector diensten. Venlo kent het hoogste aantal banen in ICT hardware. Dat hangt ongetwijfeld samen met de aanwezigheid van Océ. Heerlen heeft evenveel banen in diensten dan Venlo, maar aanmerkelijk minder in hardware. Sittard heeft het merendeel van de ruim duizend ICT banen in diensten, en tegelijkertijd een niet onaanzienlijk deel in hardware. Roermond heeft net als Maastricht een bijna volledig dienstenprofiel, maar telt niet meer dan ruim vierhonderd ICT banen.

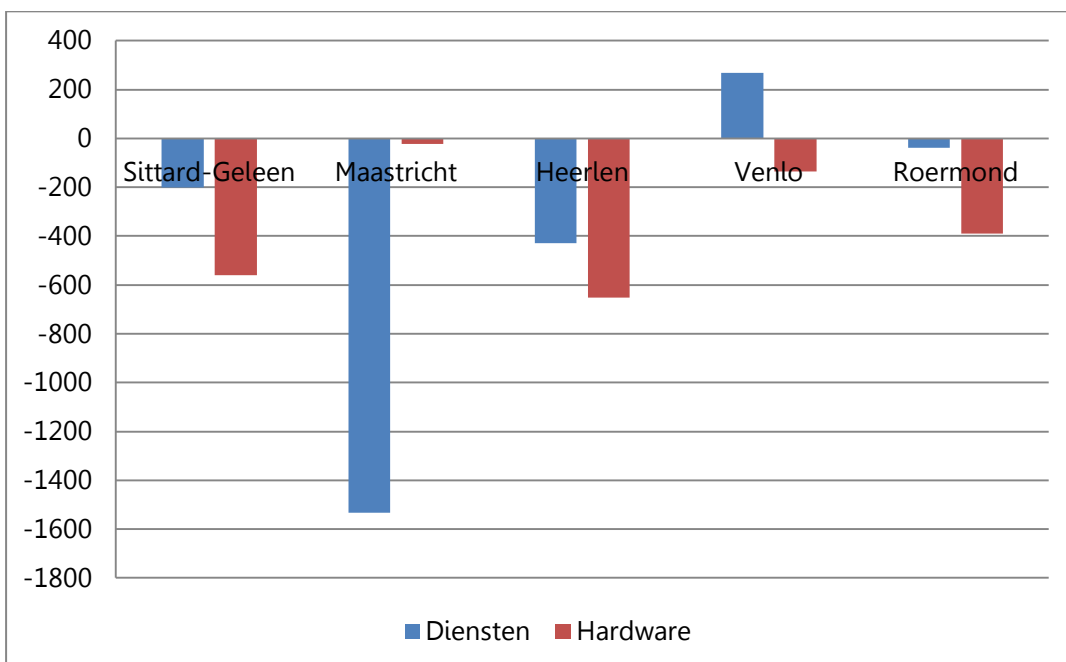
Figuur 13 Aantal banen in 2014 in de ICT per deelsector in Sittard-Geleen, Maastricht, Venlo, Heerlen en Roermond

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

De banenontwikkeling in ICT in de vijf Limburgse steden is ronduit negatief. De landelijke trend dat er eerder sprake is van krimp dan groei laat zich ook in Limburg voelen. Concurrentie in de sector is scherp en de noodzaak van kostenbesparing groeit. Figuur 14 laat zien dat met een enkele uitzondering ICT krimpt in de verschillende onderdelen binnen de Limburgse steden. De ontwikkeling over de periode 2000-2014 is over de gehele linie negatief, met uitzondering van ICT diensten in Venlo.

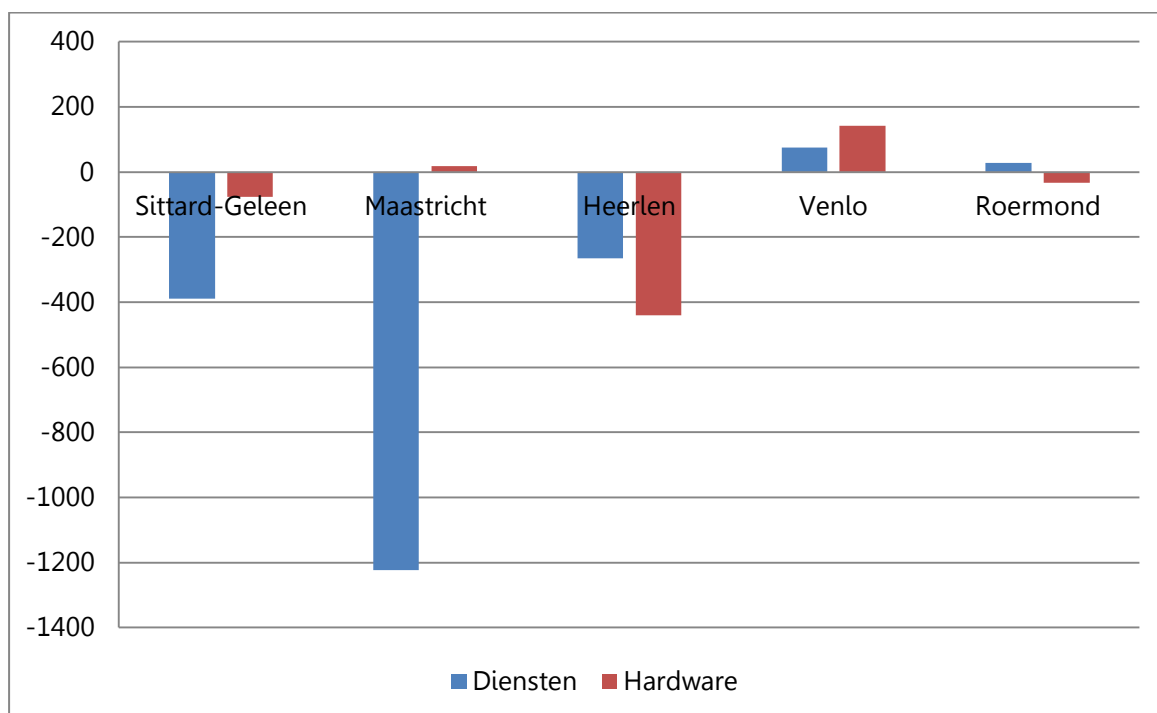
Figuur 14 Banenontwikkeling 2004-2014 in de ICT in Sittard-Geleen, Maastricht, Venlo, Heerlen en Roermond

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

De aderlating van Maastricht op het terrein van diensten springt het meest in het oog. Die is het gevolg van de concentratie van de banen van het bedrijf Vodafone in Amsterdam, wat ten koste ging van de Maastrichtse vestiging.

Figuur 14 Banenontwikkeling 2009-2014 in de ICT in Sittard-Geleen, Maastricht, Venlo, Heerlen en Roermond

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory.

Ook voor ICT schetsen we het gedetailleerde beeld voor de jaren 2009-2014, hier in tabel 9. Het banenverlies bij drukkerijen past in het landelijke beeld en sluit aan bij de ontwikkeling richting digitale distributie van informatie. Opvallend is de forse terugloop in software en facilitaire ICT-diensten. Sittard-Geleen steekt daar opvallend negatief af ten opzichte van Limburg als geheel, maar zeker ook ten opzichte van Nederland, waar deze bedrijfstakken zelfs bovengemiddeld groeien. De ontwikkeling in hardware in Sittard-Geleen is vergelijkbaar met die in Limburg en Nederland en is negatief. De ontwikkeling van installatie, verhuur en reparatie van ICT die in Sittard-Geleen positief is legt nauwelijks gewicht in de schaal omdat de omvang van de bedrijfstak in bijzonder klein is.

Tabel 9 Banengroei 2009-2014 in de domeinen van de ICT in Sittard-Geleen, Limburg en Nederland

	Sittard-Geleen aantallen)	Sittard-Geleen (% per jaar)	Limburg (% per jaar)	Nederland (% per jaar)
ICT-diensten	-390	-8.5%	-3.3%	0.8%
Drukkerijen en reproductie	-30	-5.5%	-4.7%	-5.7%
Telecommunicatie	25	13.6%	-11.2%	-3.7%
Software	-232	-8.1%	-0.2%	3.2%
Facilitaire ICT-diensten	-153	-16.0%	-0.7%	4.0%
Hardware	-76	-4.1%	-5.1%	-4.0%
Vervaardiging ICT hardware	-84	-4.7%	-5.7%	-5.2%
Installatie, verhuur en reparatie ICT hardware	8	10.1%	-2.8%	3.2%
ICT	-466	-7.2%	-3.7%	0.0%
Creatieve industrie en ICT	-457	-3.7%	-1.5%	1.1%
Totale economie	-3.690	-1.4%	-1.2%	0.4%

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

3.3 Conclusies en Samenvatting

Zowel in absolute als relatieve zin legt de creatieve industrie in Maastricht wat het aantal en aandeel van banen betreft, het grootste gewicht in de schaal in de stedenvergelijking die we hier hebben gemaakt. Daarna volgen Sittard-Geleen en Venlo, Heerlen en Roermond. Het belang van de sector in Sittard-Geleen komt nagenoeg overeen met het gemiddelde van de vijf steden en van de provincie als geheel. De vijf genoemde Limburgse steden herbergen ruim de helft van de bijna dertien duizend Limburgse banen in de creatieve industrie.

Sittard-Geleen onderscheidt zich wezenlijk van de andere Limburgse steden door het belang van media en entertainment, in het bijzonder de perssector. De kracht van dat segment van de creatieve industrie zorgt ervoor dat die deelsector in Sittard-Geleen in absolute en relatieve zin het grootst is van de onderzochte steden. Van de 1.163 banen in de perssector in Limburg zijn er 452 te vinden bij de uitgeverijen van kranten in Sittard-Geleen. Dat is bijna 4 op de 10. Zoals eerder al opgemerkt gaan in de perssector in Sittard-Geleen banen verloren. In Maastricht valt het grote belang van kunsten en erfgoed op. Daarin laat de stad in de voorbije jaren sterke groei zien. De provinciehoofdstad is bovendien relatief sterk in vormgeving en ontwerp (inclusief architectuur). De ontwikkeling daarin stagneert echter.

Het aantal banen in de ICT sector in Limburg is nagenoeg gelijk aan die binnen de creatieve industrie. Na Maastricht tellen Venlo en Heerlen de meeste banen in ICT, gevolgd door Sittard-Geleen en Roermond. In Maastricht draait het volledig om diensten, terwijl Venlo een aanzienlijke positie in hardware heeft. Sittard-Geleen heeft na Venlo de meeste banen in ICT hardware. ICT krimpt echter in alle vijf onderzochte steden in Limburg, met uitzondering van ICT diensten in Venlo. Maastricht heeft de meest forse adering gelaten met het vertrek van Vodafone.

4 Ontwikkelingskansen voor creatieve industrie in de regio

Met het oog op de toekomst zoekt de Gemeente Sittard-Geleen naar mogelijkheden om de creatieve industrie verder te ontwikkelen. Daartoe kunnen verschillende routes gekozen worden, waar de gemeente actief beleid op kan voeren. Hieronder geven we een drietal beleidsroutes die elk op een verschillende manier indiceren hoe beleid de betekenis van de creatieve industrie voor de stedelijke ontwikkeling en economie kan versterken. Het gaat daarbij niet om elkaar uitsluitende mogelijkheden. Ze verwijzen naar kansen voor de gemeente en de regio die een grotere kans van slagen hebben wanneer de gemeente daarop actief gaat sturen. Voor een deel gaat het om beleid dat reeds door de gemeente is ingezet.

4.1 *Innovatie in de mediasector*

Uit de voorgaande analyse is overduidelijk gebleken dat Sittard-Geleen binnen de creatieve industrie een duidelijke specialisatie kent in de persmedia, in het bijzonder de dagbladuitgeverij. Daarin is in het bijzonder de Media Groep Limburg relevant, sinds enige tijd onderdeel van het Vlaamse Concentra concern.

De terugloop in de werkgelegenheid in de dagbladuitgeverij en de daaraan gelieerde bedrijfstakken, waaronder drukkerijen en uitgeverijen, laat zien dat deze sector momenteel in transitie is. Dat is geen unieke situatie voor Sittard-Geleen, dat geldt nationaal en internationaal. Algemeen is de overtuiging dat innovatie de enige manier is om op deze ontwikkeling in te spelen. Digitalisering zorgt op dit moment voor andere werkprocessen in de sector, maar vooral ook voor ontwikkelingen in de wijze waarop mensen media consumeren. De traditionele, fysieke distributiemediavormen verliezen terrein ten gunste van online media. Inmiddels groeit het besef dat de volledige vervanging van fysieke door online media geen reëel toekomstbeeld is, maar dat we evolueren naar een hybride situatie die wordt aangeduid als post-digitaal of post-internet. Ook is al jarenlang de ontwikkeling dat de grenzen tussen traditionele media verder vervagen ten gunste van een breed digitaal of cross mediaal speelveld waar zich tal van nieuwe spelers vanuit andere sectoren melden. Er is, vanuit dat perspectief voldoende reden om werk te maken van innovatie in de mediasector in de context van Sittard-Geleen, gegeven haar belang voor de stad.

Beleed kan, met het oog op het bevorderen van innovatie, de samenwerking met kennis- en onderwijsinstellingen in de regio en daarbuiten tot een speerpunt maken. De creatieve industrie wordt vaak gezien als een sector die innovatie in samenleving en economie van impulsen kan voorzien. Tegelijkertijd moet zij zelf ook innoveren. Dat geldt bij uitstek voor de perssector. Daarbij kunnen ook benaderingen en methoden die gebruikt worden in andere segmenten van de creatieve industrie, bijvoorbeeld service design, behulpzaam zijn om tot nieuwe dienstenontwikkeling te komen. Ook samenwerking met publiekgefinancierde (omroep)media zou in dit kader opnieuw op de agenda kunnen komen. Dat zou bijvoorbeeld kunnen door samenwerking binnen zogenaamde regionale mediacentra, een organisatorische vorm die geïntroduceerd werd door de tijdelijke commissie innovatie en toekomst van de pers, ook wel bekend onder de commissie Brinkman⁷. Deze vorm was erop gericht door bundeling van journalistieke capaciteit in de regio, bij te dragen aan een duurzame journalistieke infrastructuur. Binnen deze route kunnen ook de mogelijkheden voor samenwerking met kennisinstellingen en bedrijven in de Euregio onderzocht worden. De Euregio is niet alleen een omvangrijke en mogelijke markt voor diensten en bedrijven in stad en regio, maar ook een kennis- en

⁷ Commissie Innovatie en Toekomst Pers (2009). De volgende editie. Adviesrapport. Den Haag.

expertisebasis die benut kan worden. Ook gezien het feit dat het grootste mediabedrijf van Limburg, Media Groep Limburg, eigendom is van het Vlaamse concern Concentra, ligt grensoverschrijdende samenwerking voor de hand.

Het project Media Valley waaraan de gemeente Sittard-Geleen momenteel vorm en invulling geeft kan gezien worden als een eerste invulling aan deze beleidsroute.

4.2 Kunst, cultuur en erfgoed in stedelijke ontwikkeling

Een tweede route voor investering en ontwikkeling kan lopen via de benutting van de kracht van kunst, cultuur en erfgoed voor stedelijke ontwikkeling, met potentiële positieve *spin off* voor creatieve bedrijvigheid, binnenstad én economie.

Kunst en cultuur wordt vaak gezien als motor voor stedelijke herontwikkeling en vernieuwing. Ze maken een stad of een locatie interessant en trekken bewoners en bezoekers aan. Dit kan een impuls geven aan de vitaliteit van de horeca en detailhandel in de binnenstad. Ook draagt het bij aan het onderscheidend imago van de stad. Het belang van de profilering van steden op basis van cultuur is nog steeds onverminderd groot, met het oog op de verbetering van het leefklimaat voor het behouden en aantrekken van talent voor de regionale economie en vanuit de mogelijkheid om te profiteren van de opbrengsten van de vrijetijds- en ervaringseconomie die eerder in belang groeit dan afneemt. Tevens wordt het belang van kunst en cultuur voor stedelijke economieën, in het bijzonder de vitaliteit van de binnenstad, keer op keer aangetoond⁸. Tegelijkertijd wordt het articuleren van een eigen culturele identiteit gezien als een manier om burgers te binden aan de stad. Daarbij gaat het zowel om materiële als immateriële cultuur, om geschiedenis en traditie, maar zeker ook om vernieuwende en grensverleggende vormen van cultuur die nu ontstaan.

Een productief cultureel klimaat kan niet van de ene dag op de andere worden gecreëerd en vergt een lange adem. Het bewandelen van deze route vergt dan ook een besef van de investeringen uit het verleden waarop kan worden voortgebouwd en een consequente investering over jaren, voor een belangrijk deel ook uit publieke middelen, op basis van goed cultureel ondernemerschap. Die investeringen hebben op hun beurt een aanjagend effect op de lokale creatieve bedrijvigheid in de stad. Onderzoek laat zien⁹ dat voor veel creatieve bedrijven culturele instellingen een belangrijke opdrachtgever zijn, vooral in de creatieve zakelijke dienstverlening als bijvoorbeeld grafische vormgeving, maar ook event- en festivalorganisaties, reclamebureaus en designers. In dit opzicht heeft een dergelijk beleid zowel positieve effecten voor de ontwikkeling van cultuur en economie van de stad in het algemeen als die van bedrijvigheid in de creatieve industrie in het bijzonder. De nog steeds vaak geponeerde tegenstelling tussen cultuur en economie kan op deze wijze worden omgevormd tot een positieve symbiose. Dit betekent echter niet dat kunst en cultuur louter in dienst gesteld worden van economie. Het gaat er juist om dat het brede belang van (de kracht van) kunst, cultuur en erfgoed voor samenleving en economie beter wordt benut. Zonder te verworden tot een obligaat onderdeel van iedere beleidsaanbeveling, willen we er hier toch op wijzen dat de identiteit van

---

⁸ Gerard Marlet (2009). De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden. Nijmegen: VOC Uitgevers; Gerard Marlet & Clemens van Woerkens (2011). Atlas voor Gemeenten 2011. De waarde van cultuur voor de stad. Nijmegen: VOC Uitgevers. Richard Florida (2002). The rise of the creative class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life: New York: Basic Books.

⁹ Ottillie Nieuwenhuis, & Olaf Koops, (2013). Creatieve kruisbestuivingen. In: De Staat van Cultuur, 97. Amsterdam: Boekmanstichting.

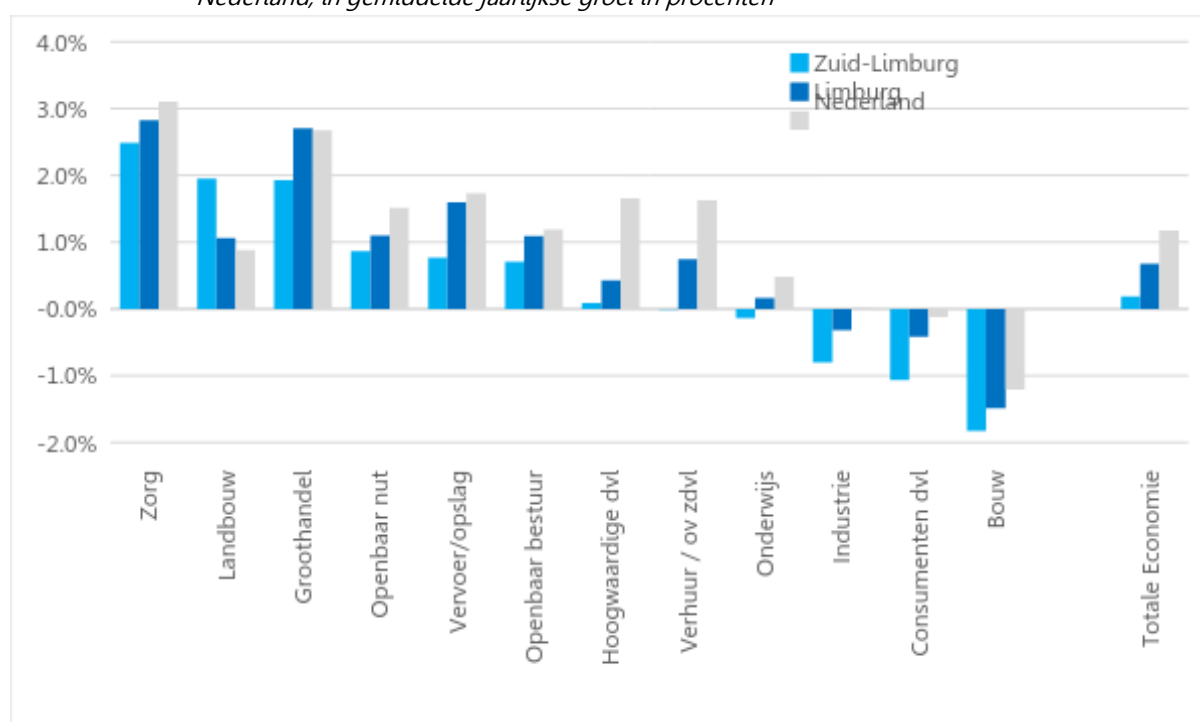
Limburg en Sittard-Geleen als grensregio impliceert dat de internationale dimensie thuishoort in een deze beleidsroute. Versterken ervan kan uitmonden in een bredere economische en culturele basis voor instellingen en producties, die de levensvatbaarheid ervan versterkt, door meer grensoverschrijdende betrokkenheid van instellingen en bedrijven en door een groter publieksbereik.

Deze beleidsroute kan ingevuld worden vanuit het bestaande beleid op het terrein van kunst en cultuur, onder meer door de doelstellingen ervan en de daaraan gekoppelde beleidsmaatregelen te verbreden.

4.3 Regionale economie en cross-overs

Een derde route die momenteel allerwegen als beloftevol wordt gezien is op zoek gaan naar mogelijkheden de creatieve en innovatieve kracht van deze sector te benutten voor de ontwikkeling van andere economische sectoren. De creatieve industrie wordt meer en meer gezien als een katalysator voor innovatie in en van andere sectoren. Binnen de nationale en internationale discussies over de betekenis van de creatieve industrie en de rol van creatief scheppend talent daarbij, wordt vaak de nadruk gelegd op cross-overs. Dat is een verwijzing naar een praktijk waarin vanuit de creatieve industrie, of meer algemeen door creatief scheppend talent, wordt samengewerkt met andere sectoren om vragen, mogelijkheden en maatschappelijk uitdagingen aan te pakken en innovatieve oplossingen te ontwikkelen. Vanuit die filosofie wordt momenteel in Nederland invulling gegeven aan cross-overs van creatieve industrie met de zorgsector, de energiesector, de maakindustrie en de detailhandel. Om een aantal kansen en mogelijkheden voor Sittard-Geleen op het netvlies te krijgen, kijken moet de vraag beantwoord worden welke clusters in hun omvang en ontwikkeling kansrijk voor de creatieve industrie om cross-overs mee aan te gaan.

Figuur 15 Toegevoegde waarde groei per brede sector in 2004-2013 in Zuid-Limburg, Limburg en Nederland, in gemiddelde jaarlijkse groei in procenten

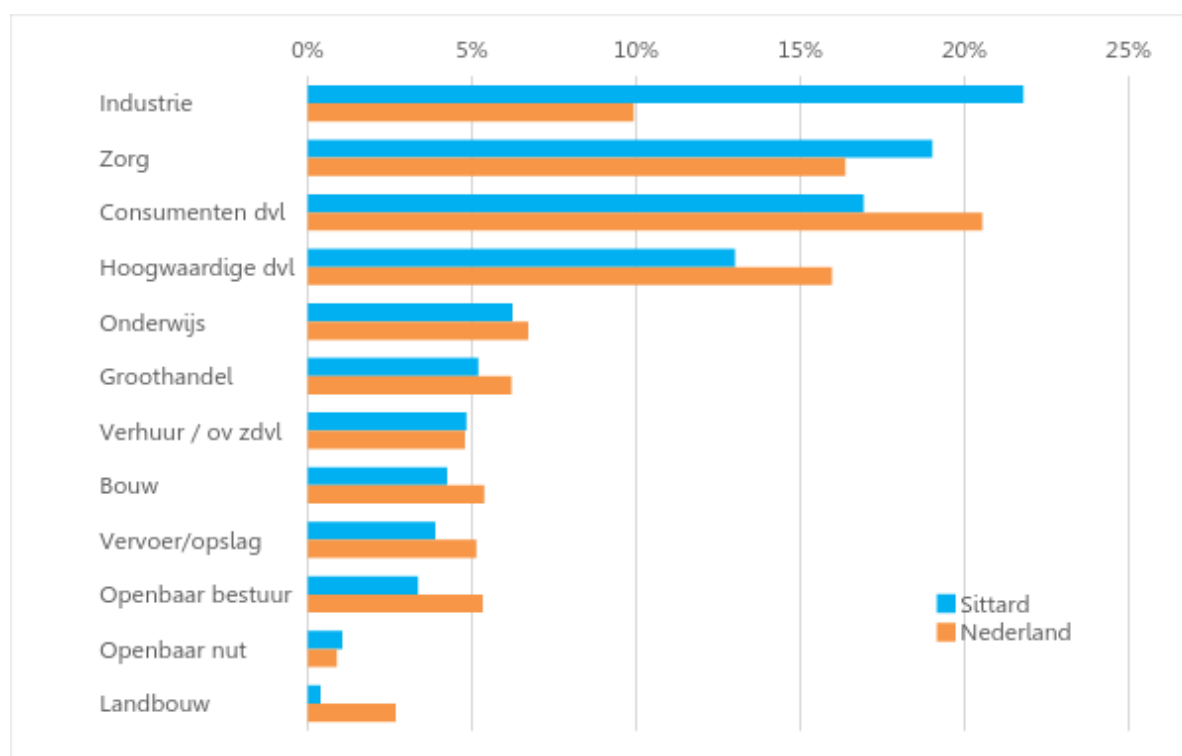

Bron: NEO, op basis van CBS Regionaal Economische Jaarcijfers

Generiek kunnen we vaststellen dat de ontwikkeling van de economie in Zuid-Limburg achterblijft bij de ontwikkeling van de provincie Limburg als geheel en Nederland. De regionale economie groeide in de periode 2004-2013 gemiddeld jaarlijks met 0,2 procent, een vol procent minder dan de nationale groei. Vooral de bouw, consumentendiensten en industrie hebben het in de periode 2004-2013 zwaar gehad. Onder consumentendiensten vallen bijvoorbeeld horeca, detailhandel en ook cultuur, sport en recreatie. Er zijn in Zuid-Limburg drie sectoren die de afgelopen tien jaar sterk zijn gegroeid: zorg, landbouw en groothandel.

De specifieke structuur van de economie van Sittard-Geleen kunnen we op basis van werkgelegenheidscijfers schetsen. Figuur 16 vat de belangrijkste bedrijvigheid in Sittard-Geleen samen in twaalf clusters op basis van het aantal banen, in vergelijking met de landelijke situatie.

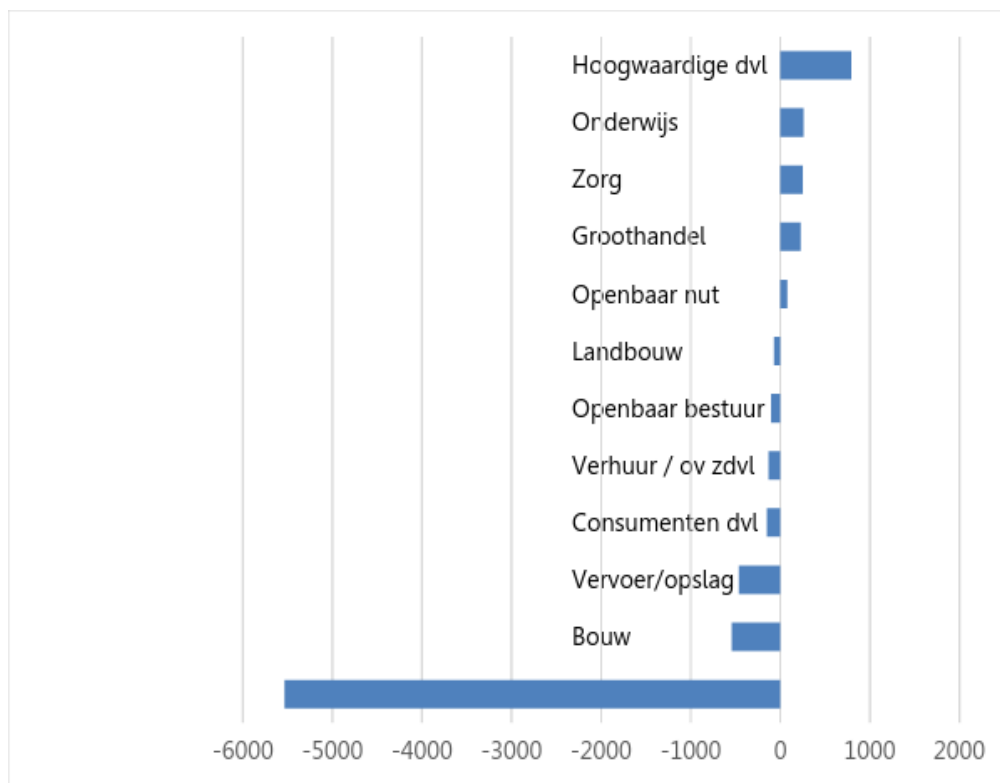
Figuur 16 Werkgelegenheidsaandeel per brede sector in Sittard-Geleen en Nederland in 2014

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Die laat zien dat in het profiel van Sittard-Geleen industrie en zorg fors zijn oververtegenwoordigd. Daarnaast zien we dat de dienstverlenende sector (consumenten en hoogwaardig) ook van significant belang zijn, met meer dan tien procent van de banen in Sittard-Geleen, al blijven ze iets achter bij het landelijke gemiddelde.

Figuur 17 Banengroei 2004-2014 per brede sector in Sittard-Geleen

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Als we dan naar de recente ontwikkeling in het belang van de verschillende sectoren kijken, valt op dat er vooral sprake is van groei in de hoogwaardige dienstverlening en de zorg. Ook in het onderwijs en groothandel is de werkgelegenheid in Sittard-Geleen in de afgelopen tien jaar toegenomen. Opvallend is de sterke terugval in banen in de industrie, die we maar voor een deel kunnen verklaren. Er is mogelijk sprake van een vertekend beeld omdat de doorstart dan wel heropening van Nedcar niet in de gebruikte statistieken is verwerkt.

We zijn vervolgens nagegaan in welke concrete bedrijfstakken in de afgelopen tien jaar in het bijzonder banengroei heeft plaatsgevonden. De resultaten daarvan laat tabel 17 zien. Het gaat in het bijzonder om ingenieursbureaus, beveiliging en overige zakelijke diensten, onderwijs, groothandel, en juridisch en managementadvies.

Tabel 11

Banengroei 2004-2014 per bedrijfstak in Sittard-Geleen

Bedrijfstak	Banengroei Sittard-Geleen	Banengroei (%) Sittard-Geleen	Banengroei (%) Nederland
48. Architecten-, ingenieursbureaus e.d.	724	9.3%	1.6%
55. Beveiliging en overige. zak. diensten	582	5.1%	-0.2%
57. Onderwijs	263	0.9%	0.8%
31. Groothandel en handelsbemiddeling	230	0.9%	0.0%
47. Juridisch en managementadvies	210	1.3%	2.8%
22. Meubel- en overige industrie	186	1.4%	-0.8%
49. Research	157	5.5%	1.5%
51. Overige professionele diensten	154	5.3%	6.7%
64. Overige persoonlijke dienstverlening	154	2.1%	2.1%
58. Gezondheidszorg	151	0.4%	2.1%
60. Kunst, cultuur en kansspelen	142	4.1%	3.3%
50. Reclamewezen en marktonderzoek	134	5.9%	2.3%
18. Elektrische apparatenindustrie	122	12.5%	-3.7%
37. Post en koeriers	111	2.2%	-1.5%
59. Verzorging en welzijn	103	0.2%	1.6%
24. Energiebedrijven	94	3.3%	1.8%
61. Sport en recreatie	73	2.1%	2.1%
36. Opslag, dienstverlening voor vervoer	65	1.1%	2.2%

Bron: LISA, bewerking NEO Observatory

Uit dit korte overzicht kan worden afgeleid dat, wanneer we uitgaan van omvang en ontwikkeling van de clusters van bedrijvigheid in Sittard-Geleen de kansen binnen de stedelijke economie vooral liggen bij de zorg (Orbis), de hoogwaardige dienstverlening en de industrie (DSM, Nedcar, Sabic, Haven Born). Wat daarvoor op korte termijn nodig is, is inzicht in de wijze waarop momenteel innovatie in deze sectoren in Sittard-Geleen wordt vormgegeven om de mogelijke bijdrage van de creatieve bedrijven uit de stad vast te kunnen stellen. Zo liggen er mogelijk kansen voor creatieve bedrijven bij de ontwikkeling en toepassing van nieuwe materialen die ontwikkeld worden op de Brightlands Chemelot Campus. Ook kan de creatieve industrie bijdragen aan de profilering en zichtbaarheid van dit innovatieve cluster in de stad en omgeving, door de verbinding met de Sittard-Geleen te maken. Uiteraard hoeft het niet altijd zo te zijn dat de creatieve bedrijven uit Sittard-Geleen degene zijn die de diensten kunnen en zullen leveren waar deze bedrijven behoefte aan hebben. Het gaat eerder om het creëren van een dynamiek van creativiteit en innovatie die niet ophoudt bij de gemeentegrenzen of zelfs de landsgrenzen, met het oog op samenwerking in de Euregio. Ten langen leste komt een dergelijke dynamiek, wanneer die eenmaal vorm krijgt, altijd ook ten goede van de lokale creatieve bedrijven. Tegelijkertijd geldt ook dat cross-overs zich niet hoeven te beperken tot bedrijven en sectoren binnen de eigen gemeentegrenzen. De potentiële markt is groter. Het verdient aanbeveling om te onderzoeken op welke schaalniveau de interacties en samenwerkingsverbanden op dit moment plaatsvinden, de regio, de provincie, de Euregio, landelijk of internationaal.

Ook kunnen productieve combinaties gericht op innovatie gezocht worden tussen de creatieve industrie en andere bedrijfstakken dan de hiervoor genoemde. Het draait niet allen om innovatie en ontwikkeling in bedrijfstakken die goed renderen. Het zijn juist ook de sectoren die belangrijk zijn voor de regionale economie en die zich in meer of mindere mate in problemen bevinden en

juist krimpen die kunnen profiteren door combinaties en cross-overs met de creatieve industrie. Immers daar zijn nieuwe impulsen nodig: innovatie. Zo zijn we dit hoofdstuk begonnen door te verwijzen naar de dagbladers in de regio en de urgentie voor innovatie die daar geldt. Hetzelfde geldt ongetwijfeld ook voor segmenten in bijvoorbeeld de maakindustrie die zich in transitie bevinden of de binnenstedelijke winkels en winkelgebieden, waar de behoefte aan innovatie eveneens groot is.

4.3 Conclusies en Samenvatting

De Gemeente Sittard-Geleen zoekt naar mogelijkheden om de creatieve industrie verder te ontwikkelen. Dit onderzoek stelt verschillende routes voor, die in combinatie met elkaar, onderdeel kunnen zijn van een lokaal creatieve industrie beleid.

Sittard-Geleen kent een duidelijke specialisatie binnen de creatieve industrie in de persmedia, in het bijzonder de dagbladuitgeverij. De pers die in Sittard-Geleen sterk is vertegenwoordigd heeft een provinciale functie. De terugloop in de werkgelegenheid daarbinnen laat zien dat deze sector, onder meer als gevolg van digitalisering, in transitie is. In de bedrijfstak geldt de overtuiging dat innovatie de manier is om op hierop in te spelen. De grenzen tussen traditionele media vervagen ten gunste van een breed digitaal of cross mediaal speelveld waar zich tal van nieuwe spelers vanuit andere sectoren melden en waar nieuwe diensten ontstaan. Dat vraagt om innovatie. Er is, vanuit dat perspectief voldoende reden in Sittard-Geleen om daar invulling aan te geven, mogelijk in samenwerking met kennis- en onderwijsinstellingen in de regio en daarbuiten. In het project Media Valley wordt deze uitdaging inmiddels opgepakt.

Als tweede route voor investering en ontwikkeling kan Sittard-Geleen de kracht van kunst, cultuur en erfgoed voor stedelijke ontwikkeling beter benutten, met een potentiële positieve *spin off* voor creatieve bedrijvigheid, voor binnenstad én voor economie. Kunst en cultuur maken de stad interessant en trekken bewoners en bezoekers aan, wat onder meer zorgt voor vitaliteit van horeca en detailhandel. Tegelijkertijd wordt het articuleren van een eigen culturele identiteit gezien als een manier om burgers te binden. Daarbij gaat het zowel om materiële als immateriële cultuur, om geschiedenis en traditie, maar zeker ook om vernieuwende en grensverleggende vormen van cultuur die nu ontstaan. Belangrijk is hierbij dat investeringen in kunst en cultuur op hun beurt een aanjagend effect op de lokale creatieve bedrijvigheid in stad en regio hebben. Die werkt vaak in opdracht van culturele instellingen. Hier zit onmiskenbaar een internationale dimensie aan vast, vanuit de positie van Sittard-Geleen als grensstad. Versterken van kunst, cultuur en erfgoed kan uitmonden in een bredere economische en culturele basis voor instellingen en producties, die de levensvatbaarheid ervan versterkt door meer grensoverschrijdende betrokkenheid van instellingen en bedrijven en door een groter (potentieel) publiek.

In de derde aanbevolen route ligt de nadruk op de benutting van de creatieve en innovatieve kracht van de creatieve industrie voor de ontwikkeling van andere sectoren. De creatieve industrie kan dienen als een katalysator voor innovatie in andere sectoren van de economie. Binnen de nationale en internationale discussies over de betekenis van de creatieve industrie en de rol van creatief scheppend talent daarbij, wordt vaak de nadruk gelegd op cross-overs. Die verwijzen naar een praktijk waarin door de creatieve industrie, of meer algemeen door creatief scheppend talent, wordt samengewerkt met andere sectoren om vragen, mogelijkheden en maatschappelijk uitdagingen aan te pakken en innovatieve oplossingen te ontwikkelen. Vanuit

die filosofie wordt momenteel in Nederland invulling gegeven aan cross-overs van creatieve industrie met de zorgsector, de energiesector, de maakindustrie en de detailhandel. Uitgaande van de omvang van sectoren in Sittard-Geleen liggen vooral kansen bij de zorg, de hoogwaardige dienstverlening en de industrie. Om de aansluiting van creatieve bedrijfstakken bij deze sectoren te realiseren is inzicht nodig in de wijze waarop innovatie in deze sectoren vorm en invulling krijgt. Ook is het de moeite waard om productieve combinaties gericht op innovatie te creëren met bedrijfstakken die in zwaar weer verkeren en juist behoefte hebben aan innovatie. Dat geldt voor segmenten van de maakindustrie, maar ook voor winkels en winkelgebieden, waar de behoefte aan innovatie groot is. Ook daar kan gezocht worden naar een verbinding met creatieve bedrijven en creatief talent.

Bijlagen

Bijlage 1: Definitie Creatieve Industrie op basis van SBI

Voor het meten van de economische betekenis van de creatieve industrie en ICT wordt de sector op het laagste bedrijfstakniveau afgebakend in de Standaard Bedrijfsindeling van Economische Activiteiten (SBI 2010).

Kunsten en cultureel erfgoed	Podiumkunsten	Beoefening van podiumkunst (SBI 90011)	
		Producenten van podiumkunst (SBI 90012)	
		Theaters en schouwburgen (SBI 90041)	
	Scheppende kunsten	Schrijven en overige scheppende kunst (SBI 9003)	
		Kunstgalerieën en -expositieruimten (SBI 91022)	
	Overig kunst en erfgoed	Informatieverstrekking op het gebied van toerisme (SBI 7990)	
		Dienstverlening voor uitvoerende kunst (SBI 9002)	
		Steunfondsen (niet op het gebied van welzijnszorg) (SBI 94993)	
		Vriendenkringen op het gebied van cultuur, fanclubs (SBI 94994)	
	Cultureel erfgoed	Openbare bibliotheken (SBI 91011)	
		Kunstuitleencentra (SBI 91012)	
		Overige culturele uitleencentra en openbare archieven (SBI 91019)	
		Musea (SBI 91021)	
		Monumentenzorg (SBI 9103)	
	Media en entertainmentindustrie	Radio en televisie	Productie van televisieprogramma's (SBI 59112)
			Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie (SBI 5912)
Radio-omroepen (SBI 6010)			
Televisie-omroepen (SBI 6020)			
Persmedia		Uitgeverijen van kranten (SBI 5813)	
		Uitgeverijen van tijdschriften (SBI 5814)	
		Persagentschappen (SBI 6321)	
		Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info (SBI 6329)	
		Fotografie (SBI 74201)	
Film		Productie van films (geen televisiefilms) (SBI 59111)	
		Distributie van films en televisieproducties (SBI 5913)	
		Bioscopen (SBI 5914)	
Muziekindustrie		Maken en uitgeven van geluidsopnamen (SBI 5920)	

	Boekenindustrie	Uitgeverijen van boeken (SBI 5811)
	Overige uitgeverijen	Overige uitgeverijen (niet van software) (SBI 5819)
		Uitgeverijen van computerspellen (SBI 5821)
		Overige uitgeverijen van software (SBI 5829)
	Live entertainment	Circus en variété (SBI 90013)
		Pret- en themaparken (SBI 93211)
		Kermisattracties (SBI 93212)
Creatieve zakelijke dienstverlening	Vormgeving en ontwerp	Architecten (geen interieurarchitecten) (SBI 71111)
		Interieurarchitecten (SBI 71112)
		Communicatie- en grafisch ontwerp (SBI 74101)
		Industrieel en productontwerp (SBI 74102)
		Interieur- en ruimtelijk ontwerp (SBI 74103)
	Communiceren en informatie	Public relationsbureaus (SBI 7021)
		Reclamebureaus (SBI 7311)
		Handel in advertentieruimte en -tijd (SBI 7312)
		Organiseren van congressen en beurzen (SBI 8230)

Bijlage 2: Definitie ICT op basis van SBI

Voor het meten van de economische betekenis van de creatieve industrie en ICT wordt de sector op het laagste bedrijfstakniveau afgebakend in de Standaard Bedrijfsindeling van Economische Activiteiten (SBI 2010).

Diensten	Drukkerijen en reproductie	Drukkerijen van dagbladen (SBI 1811)	
		Drukkerijen van boeken e.d. (SBI 18121)	
		Drukkerijen van tijdschriften (SBI 18122)	
		Drukkerijen van reclame (SBI 18123)	
		Drukkerijen van verpakkingen (SBI 18124)	
		Drukkerijen van formulieren (SBI 18125)	
		Overige drukkerijen n.e.g. (SBI 18129)	
		Prepress- en premedia-activiteiten (SBI 1813)	
		Grafische afwerking en overige verwante activiteiten (SBI 1814)	
		Reproductie van opgenomen media (SBI 1820)	
	Telecommunicatie	Draadgebonden telecommunicatie (SBI 6110)	
		Draadloze telecommunicatie (SBI 6120)	
		Telecommunicatie via satelliet (SBI 6130)	
		Overige telecommunicatie (SBI 6190)	
	Software	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software (SBI 6201)	
	Facilitaire ICT-diensten	Advisering op het gebied van informatietechnologie (SBI 6202)	
		Beheer van computerfaciliteiten (SBI 6203)	
		Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info (SBI 6209)	
		Gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten (SBI 6311)	
		Webportals (SBI 6312)	
Hardware	Vervaardiging ICT hardware	Vervaardiging van elektronische componenten (SBI 2611)	
		Vervaardiging van elektronische printplaten (SBI 2612)	
		Vervaardiging van computers en randapparatuur (SBI 2620)	
		Vervaardiging van communicatieapparatuur (SBI 2630)	
		Vervaardiging van consumentenelektronica (SBI 2640)	
		Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapp. (SBI 2651)	
		Vervaardiging van optische instrumenten en apparatuur (SBI 2670)	
		Vervaardiging van informatiedragers (SBI 2680)	
		Vervaardiging van kabels van optische vezels (SBI 2731)	
		Vervaardiging van overige elektrische, elektronische kabels (SBI 2732)	
		Vervaardiging van overige elektrische apparatuur (SBI 2790)	
		Installatie, verhuur en reparatie ICT hardware	Reparatie van elektronische en optische apparatuur (SBI 3313)
			Reparatie van elektrische apparatuur (SBI 3314)
	Installatie van elektronische en optische apparatuur (SBI 3323)		
	Installatie van elektrische apparatuur (SBI 3324)		
	Verhuur en lease van computers en kantoorapparatuur (SBI 7733)		
	Reparatie van computers en randapparatuur (SBI 9511)		
	Reparatie van communicatieapparatuur (SBI 9512)		